

Předmluva

Žijeme ve zvláštní době. Je to vidět i na tom, že jedna mimořádně teplá zima, která – bez ohledu na dlouhodobé trendy, např. na to, že v celém 20. století bylo zaznamenáno zvýšení průměrné teploty ve světě jen o 0,6 °C – stačí k tomu, aby u některých lidí vznikla dalekosáhlá očekávání a na jejich základě příhodné prostředí pro návrhy radikálních opatření, abychom s počasím něco, a to právě teď, udělali.

Jedna událost stíhá druhou. V průběhu posledních měsíců byl do kin uveden Al Goreův jen zdánlivě dokumentární, příznačně však oscarový film, byla publikována tzv. Sternova zpráva, připravená na objednávku britského premiéra Tonyho Blaira a bylo publikováno – spíše politické než odborné – shrnutí 4. zprávy Mezinárodního panelu OSN, věnovaného klimatickým změnám. Překvapivě řadu měsíců před publikováním vlastní zprávy. Laťka politické korektnosti byla – zdá se – již definitivně, a to hodně vysoko, nastá-

vena a znovu je nám vnucována jedna jediná přípustná pravda. Všechno ostatní je označováno za nepřijatelné. Britský ministr životního prostředí nedávno dokonce řekl, že stejně jako nesmí v médiích vystupovat teroristé, neměli by mít právo vystupovat ani skeptici vůči globálnímu oteplování. V lidské historii to bohužel není poprvé.

Souhlasím se spisovatelem Michaelem Crichtonem, že „nejdůležitější výzvou, které lidstvo čelí, je úkol rozlišit realitu od fantazie a pravdu od propagandy. Zejména v naší informační éře (spíše ji vidím jako éru dezinformační) je to mimořádně naléhavé a mimořádně důležité“ (Crichton, 2003). Přispět k tomu se snaží i tato nevelká knížka.

Globální oteplování se v poslední době stalo symbolem a vlastně prototypem sporu pravda vs. propaganda. Byla nastolena jedna politicky korektní pravda a oponovat jí není snadné, ač nemalý počet lidí, mezi nimi špičkových vědců, problém klimatických změn a jejich příčin a důsledků vidí úplně jinak. Hrozí se arogance obhájců hypotézy globálního oteplování a od ní odvozené hypotézy, jež dává do souvislosti globální oteplování s konkrétními činnostmi člověka. Bojí se důsledků, které to bude mít pro všechny z nás.

Obhájci a propagátoři těchto velmi sporných hypotéz jsou většinou vědci, kteří ze zkoumání to-

hoto fenoménu – finančně i vědeckým uznáním – profitují, a spolu s nimi politikové (a na ně napojení „fellow travellers“), kteří si na tom – při absenci jiných, pro ně politicky atraktivních témat – budují svou politickou kariéru. Vidím to stejně silně jako známý dánský fyzik Hendrik Tennekes, který proti těmto postojům ostře protestoval již v roce 1990 a který právě teď cítí potřebu zvednout svůj hlas znovu. Vysvětluje to tím, že mezi rokem 1990 a 2007 nastal jeden zásadní rozdíl: „Tehdy jsem byl znepokojen, teď se zlobím.“ Dodává, že na své vědecké kolegy. Já dodávám, že patrně i na některé politiky a další tvůrce veřejného mínění.

Cituje S. H. Schneidera (tehdy děkana na Harvardově univerzitě), který již v roce 1976 vyslovil následující myšlenku: „Vědci si nemohou dovolit naivitu ohledně politických důsledků veřejně publikovaných vědeckých názorů. Mají-li jejich vědecké názory politickou potenci, mají povinnost deklarovat své politické a hodnotové předpoklady a musí být čestní vůči sobě samým, vůči svým kolegům a vůči svým čtenářům ohledně toho, nakolik tyto jejich předpoklady ovlivnily jejich vědeckou práci.“ To je pro celou mou následující diskusi teze klíčová.

Vidím to podobně jako profesor R. S. Lindsen z Massachusetts Institute of Technology, který ne-

dávno napsal: „Budoucí generace se budou trochu pobaveně divit, že na počátku 21. století vyspělý svět propadl panice kvůli globálnímu zvýšení průměrné teploty o několik desetin stupně a lidé na základě obrovského zveličení velmi nejistých počítačových modelových předpovědí uvažovali o tom, že se vrátí před průmyslovou éru“ (citováno viz Horner, 2007).

Přesně o těchto věcech je tato má útlá knížka, která vznikla v období prvních tří měsíců roku 2007 jako vedlejší produkt mého „prezidentování na plný úvazek“ a která proto spíše cituje, než nabízí originální výzkum. Neaspiruje také na nic jiného než na laickou znalost přírodních věd, ale nepovažuji to za handicap. Problematika globálního oteplování je totiž více záležitostí věd společenských než věd přírodních, jde v ní více o člověka a jeho svobodu než o desetiny stupně Celsia pohybu průměrných teplot.

Téměř před dokončením práce na této knize, v polovině března 2007, jsem byl vyzván, abych pro americký Kongres, pro slyšení („hearings“) s bývalým viceprezidentem Al Gorem, ve formě odpovědí na pět otázek předložil opačnou pozici. Českou verzi svých odpovědí uvádím jako přílohu č. 1 této knihy.

Chtěl bych poděkovat mnoha kolegům a přátelům za „obrušování“ mých názorů v této věci. V poslední době byly pro mne významné zejména rozhovory s Jiřím Weiglem a Dušanem Třískou (a jejich připomínky k textu) a e-mailování s Dr. Lubošem Motlem z Harvardovy univerzity a prof. Fredem Singerem z University of Virginia.

I já – jako svědek dnešní celosvětové debaty – chci říci, že ani já už nejsem jenom znepokojen, že i já už se zlobím. Proto následující text.

25. března 2007

Kapitola 1

Vymezení problému

O životním prostředí sice hovořím a píšu dlouhodobě a opakovaně, ale poněkud nesoustavně. Už delší dobu proto zamýšlím předložit veřejnosti své komplexnější stanovisko k dnešní, tolik zjištěné a tak neférově a neracionálně vedené debatě o životním prostředí a zejména o tzv. globálním oteplování, protože se znepokojením sleduji, že se toto téma stále více a více stává zásadním ideovým a politickým střetem naší současnosti, být – a to chci více než zdůraznit – nepochybně tématem zástupným.

Ukazuje se totiž, že **soudobý střet o lidskou svobodu – a znovu připomínám, že nikoli o životní prostředí** – začíná být veden právě s těmito tématy nebo, přesněji řečeno, pomocí těchto témat. Platí to sice daleko více o tzv. vyspělém a nepochybně relativně velmi bohatém světě než o ze-

mích méně rozvinutých (a chudších), kde mají lidé většinou starosti jiné (a daleko přízemnější), ale není pochyb o tom, že právě chudší země na tento, nikoli jejich, spor mohou nejvíce doplatit. Stávají se rukojmím environmentalistů, kteří navrhují zabrzdit lidský pokrok za nesmírnou cenu. Největší obětí budou právě ti nejchudší. A to ještě tyto ambiciózní zásahy nebudou mít téměř žádný významný efekt. Hezky říká **Bjørn Lomborg**, že uskutečnit všechna Al Goreova doporučení (za ohromné náklady) způsobí jediné to, že – dojde-li k naplnění dnešních environmentalistických katastrofických scénářů – lidé na pobřeží Bangladéše se kvůli avizovanému zvýšení hladiny moří utopí nikoli v roce 2110, ale až v roce 2115! Proto je – stejně jako já – přesvědčen, že bychom měli dělat něco úplně jiného, něco, co by skutečné efekty přineslo.

Není jedinou nadějí planety, že průmyslová civilizace zkolabuje? Není naší povinností to udělat?

Maurice Strong,
zástupce generálního tajemníka OSN

Hned na počátku těchto svých úvah chci velmi nahlas vyjádřit svůj souhlas s názorem liberálů klasického typu, onoho snad již k vymření odsouzeného lidského druhu, k této problematice. Mají pravdu v tom, že největším zdrojem **ohrožení svobody, demokracie, tržní ekonomiky a prosperity na konci dvacátého a na počátku dvacátého prvního století přestal být socialismus** (a 17 let po sametových revolucích už vůbec ne jeho extrémní verze, kterou jsme na vlastní kůži poznali jako komunismus), ale že se jím stala ambiciózní, velmi arogantní a téměř bezskrupulózní **ideologie politického hnutí, které** – původně skromně a snad i s dobrými úmysly – **začínalo s tématem ochrany životního prostředí**, ale které se postupně přeměnilo na s **přírodou téměř nesouvisející environmentalismus**.

Tento ideový proud se v současnosti stal dominantní alternativou vůči ideologiím orientovaným důsledně a primárně na lidskou svobodu. Je světovým názorem, který chce radikálně a s jakýmkoli doprovodem „létáním třesek“ (tedy za cenu omezování lidské svobody a za cenu lidských životů) změnit svět, názorem, který chce změnit člověka, jeho chování, uspořádání společnosti, hodnotový systém. Prostě všechno.

Kdykoli někdo zahyne v důsledku zátop
v Bangladéši, jeden z šéfů aerolinií by
měl být vyvečen ze své kanceláře a utopen.

George Monbiot,
komentátor deníku Guardian

Aby nebylo mýlky a aby si snad někdo nemyslel, že se chci plést do přírodních věd a do vědecké ekologie: **s přírodními vědami nemá environmentalismus fakticky nic společného a – co je ještě daleko horší – se společenskými vědami, až se pohybuje na jejich teritoriu, bohužel také ne.** V tomto ohledu si uchovává naprostou bezelstnost (některých) přírodovědců, kteří striktně uplatňují vědecké principy ve své vlastní disciplíně, ale zcela na ně zapomínají, jakmile z ní vykročí.

Přestože se environmentalismus ohání vědeckostí, ve skutečnosti je ve své podstatě metafyzickou ideologií, která odmítá vidět svět, přírodu a lidstvo, jaké ve skutečnosti jsou, která odmítá vidět jejich přirozený evoluční vývoj a která absolutizuje současný stav přírody a světa a činí z něho jakousi nedotknutelnou normu, jejíž libovolnou změnu prezentuje jako fatální ohrožení.

Al Gore, ve své nedávné, široce publikované newyorské přednášce, výslovně říká, že „čelíme planetární katastrofě“, a když „něco neuděláme během deseti let, nebude možné vyhnout se nevratné zkáze obyvatelnosti planety pro lidskou civilizaci“ (New York University Law School, 18. 9. 2006). Tento výrok je zcela absurdní, zcela výjimečný a má charakter poplašné zprávy. Ve výrocih tohoto typu se mimo jiné zapomíná na to, že **celé dějiny naší planety, stav a tvar souše, vodstva, struktura živočišných a rostlinných druhů, vývoj atmosféry atd. jsou předmětem permanentního procesu změn**, vyvolaných jak složitými endogenními přírodními mechanizmy, tak i námi neovlivnitelnými faktory exogenními, které jsou – jako např. působení Slunce – zcela mimo náš jakýkoli dosah.

V posledních několika tisících let se jedním z faktorů způsobujících tyto změny mimo veškerou pochybnost stal i člověk, pro environmentalisty – a to je přímo symbolické – vlastně exogenní faktor. Díky jeho chování došlo k zásadním změnám v charakteru krajiny, v rozšíření živočišných a rostlinných druhů, k dílčím klimatickým změnám. Přitom je ovšem stále velmi nejasné, jak významný skutečný vliv člověka na proběhnuvší změny – s výjimkou změn lokálních – byl (a je).

Uplatnila-li by se současná kritéria environmentalistů např. na jednotlivé historické etapy vývoje lidstva, museli bychom asi říci, že jsme svědky a viníky permanentní ekologické katastrofy, která změnila původní biotopy v kulturní krajinu, která vytlačila existující flóru a faunu a nahradila ji zemědělskými kulturami, která způsobila klimatické změny (zavlažováním, nebo naopak šířením pouští deforestací a vypásáním vegetace), atd. Zdravý rozum nám však říká, abychom to nedělali. Vykácení pralesů na našem území bylo z dnešního pohledu environmentalistů jistě strašlivou ekologickou katastrofou, ale jejich nahrazení nás dnes obklopující kulturní krajinou vytvořilo krajinu jinou, a přiznejme si, že ta je – nejen z estetického hlediska – více než přijatelnou náhradou.

Dovedeme-li uvažování environmentalistů do důsledků, zjistíme, že je to ideologie antihumánní, neboť **základní příčinu problémů světa vidí v samotném rozšíření druhu homo sapiens**, který se – rozvojem lidského intelektu a schopností člověka přetvářet přírodu a využívat ji ke své druhové expanzi – vymkl z tradičního rámce přírody. Není také náhodou, že řada z nich odmítá postavit člověka do centra našeho uvažování. Je sporné, je-li pro opačný názor úplně správný a výstižný termín antropocentrismus, ale – přiznávám

se – že je nevyhnutelnou součástí i mého uvažování. Věřím však, že i uvažování lidského rodu jako celku. Etnocentrismus je úplně něco jiného. Tzv. hypotéza GAIA, založená na zbožštění Země také (kritické poznámky k této hypotéze z křesťanského hlediska viz Scharper, 1994).

Environmentalisté – zdá se – neberou v úvahu, že velká část souše je výsledkem uvědomělé lidské činnosti a že **spory, které tzv. ochránci přírody tak často vyvolávají, nechrání žádnou původní přírodu, ale historický produkt činnosti lidí**. Neexistují např. žádná kritéria, proč má na tom či onom území být překážkou lidské činnosti existence živočišných druhů, které se na tato území rozšířily až poté, co člověk charakter tamní krajiny v uplynulých staletích změnil.

Environmentalisté ignorují i ten fakt, že ve stejném pohybu jako člověk, který stále hledá a vytváří vhodné podmínky pro svůj život, je i příroda. Zatímco pro jedny druhy živočichů a rostlin se činností člověka podmínky zhoršují, pro jiné naopak vhodné podmínky vznikají a příroda sama se těmto změnám velmi pružně přizpůsobuje. Tak tomu bylo vždy, i před zrodem člověka. Proto jsou tolik zavádějící statistiky, které udávají, kolik živočišných druhů za poslední desetiletí vyhynulo. Přesto bývají silným argumentem pro pro-

sazování nejrůznějších ochranářských zákazů a omezování. Živočišné druhy vznikají a zanikají jen a jedině proto, že se příroda permanentě přizpůsobuje měnícím se podmínkám.

Neexistuje žádný předem daný optimální stav světa, který máme povinnost chránit. Stav světa je spontánním výsledkem interakce obrovského počtu faktorů kosmických, geologických, klimatických (a mnoha dalších), včetně působení jednotlivých prvků živé přírody, které vždy sledují zájem na zajištění maximálních podmínek pro svou reprodukci. Rovnováha, která v přírodě nastává, je rovnováhou dynamickou (a de facto pouze „trendovou“, skládající se z obrovského počtu dílčích nerovnovah).

Přístup environmentalistů k přírodě je obdobou marxistického přístupu k ekonomickým zákonitostem, protože i oni se snaží svobodnou spontaneitu vývoje světa (a lidstva) nahradit rádoby optimálním, centrálním či – jak je dnes módní říkat – globálním plánováním světového vývoje. Tento přístup je – stejně jako tomu bylo u jeho komunistického předchůdce – utopií, vedoucí ke zcela jiným než zamýšleným výsledkům. Jako ostatní utopie je i tato uskutečňovatelná (nikoli uskutečnitelná!) pouze omezováním svobody a diktátem malé menšiny vyvolených drtivě většině lidí.

Kuriózní podstatu environmentalismu velmi dobře vystihuje snadno dokazatelná proměnlivost environmentalistického útoku v čase, protože **konkrétní předmět kritiky není až tak podstatný. Podstatné je vyvolání pocitu ohrožení, předzvěst nebezpečí netušeného rozsahu, akutnost hrozby.** Když se atmosféru tohoto typu podaří vyvolat, vzniká povinnost jednat, jednat rychle a hned, nezdržovat se maličkostmi, nezabývat se náklady, které budou potřebná opatření vyvolávat, vůbec nebrat v úvahu „opportunity costs“ (čili náklady toho, co bude kvůli změně priorit promarněno a nerealizováno), opomenout standardní, údajně „pomalé“ postupy parlamentní demokracie, nečekat až to „normální, obyčejní lidé“ pochopí, rozhodovat přímo, a to těmi, kteří vědí jak na to.

Máme už příliš mnoho ekonomického růstu.
 Ekonomický růst v bohatých zemích, jako
 je ta naše, je nemocí, nikoli léčením nemoci.

Paul Ehrlich,
 profesor Stanfordské univerzity

Není náhoda, že environmentalismus začal kvalitou vody v řekách a jezerech a smogem v prů-

myslových oblastech, přešel k vyčerpávání zdrojů (slavné, byť absurdní „Limity růstu“ Římského klubu), malthusiánsky předvídal „populační bombu“ a všeobecné přelidnění, soustředil se na DDT, pesticidy a další chemické prvky a sloučeniny, objevil kyselá deště, varoval před vymíráním druhů, objevil tání ledovců, vzestup mořské hladiny, nebezpečí tzv. ozónové díry, skleníkový efekt a nakonec globální oteplování. Na některé z těchto věcí však zase velmi rychle zapomněl, protože je přirozené, samovolné chování lidí účinně řešilo.

V posledních stopadesáti letech (minimálně od Marxe) socialisté velmi účinně ničili – a ničí i dnes – lidskou svobodu pod hesly humánně a humanisticky vypadajícího zájmu o člověka, o jeho „sociální“ rovnost s druhými a o jeho dobro. Environmentalisté to dělají pod hesly neméně vznešeného zájmu o přírodu a o jakési ještě vyšší, nadlidské dobro (vzpomeňme na jejich radikální heslo „Earth First!“). Hesla v obou případech byla (a jsou), jak už to většinou bývá, pouhou zástěrkou. V obou případech šlo (a jde) výhradně o moc, o nadvládu „vyvolených“ (za které se považují) nad námi ostatními, o prosazování jedině správného (jejich vlastního) světového názoru, o změnu světa.

Souhlasím s **M. Loužkem**, který to vidí velmi podobně, když říká, že environmentalismus „usiluje o reformu společenského řádu a o odstranění sociální či environmentální nespravedlnosti, kterou vytváří svobodný trh“ (Loužek, 2004).

Naším významným antienvironmentalistou je **Martin Říman**, což prokazuje již řadu let. Jeho poslední text na toto téma **Evropská oteplovací hysterie** (Říman, 2007) jasně říká, že rozhodnutí Evropské rady zvýšit podíl tzv. obnovitelných zdrojů „s ochranou životního prostředí nemá nic společného“ a „s tzv. globálním oteplováním má společného snad ještě méně“. Současné ambice některých evropských politiků být v čele boje s globálním oteplováním považuje za „zbytečně vyplývanou energii“. Jeho výrok: „Evropské pionýrství bude ještě beznadějnější než to s rudými šátky kolem krku,“ je více než výstižný.

Souhlasím i s interpretací **Ivana Breziny**, např. v článku **Ekologismus jako zelené náboženství** (Brezina, 2004). Autor, který je vzděláním biolog, toto zelené náboženství velmi oprávněně a velmi striktně odlišuje od „vědecké ekologie“, což mnozí pořád ještě vůbec nechápou. Nebo se tak aspoň tváří. Environmentalismus (on říká ekologismus) v žádném případě nepovažuje za „racionálně-vědeckou odpověď na reálně existující eko-

logickou krizi“ (str. 43), která – já bych dodal – neexistuje, ale za paušální odmítání „současné podoby civilizace“. Radikální environmentalismus vychází z představy, že chyba je „v samotné podstatě moderní společnosti“ (str. 53) a proto právě ta musí být změněna.

Ivan Brezina také neomylně bleskurychle zareagoval na aféru Al Gorea s jeho vlastním, velmi nešetrným spotřebováváním elektrické energie. V článku **Velekněz oteplovacího náboženství je nahý** (Mladá fronta Dnes, 3. 3. 2007) pokrytectví těchto lidí odhaluje naprosto nekompromisně.

Podobně i **Karel Kríž** vidí v environmentalismu „nové náboženství“ a vtípně se ptá: „Kdo je zodpovědný za zmizení ledovců ze Šumavy a Krkonoš? Lid popelnicových polí?“

Jedním z dnešních nejmocnějších náboženství západního světa je environmentalismus. Je v něm původní ráj, stav jednoty s přírodou, je tam pád z ráje jako důsledek ochutnání ovoce ze stromu poznání, je tam i poslední soud.

Michael Crichton, spisovatel

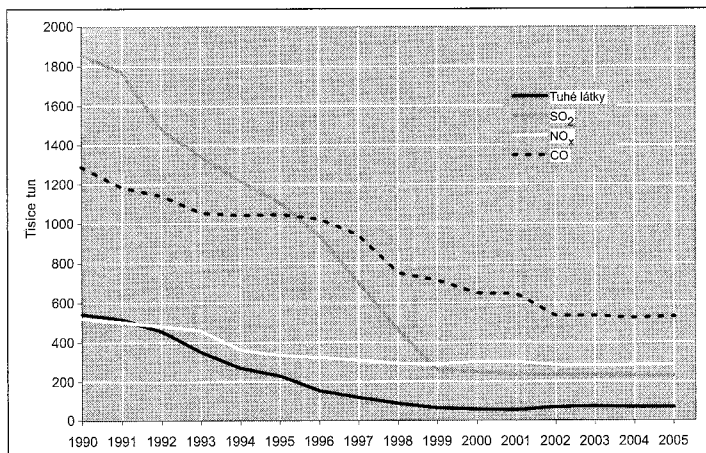

Mohl bych najít ještě další naše, a zejména cizí autory s podobnými názory, ale bohužel jsou tyto (a podobné) kritiky environmentalismu v dnešní době – a to nejen u nás – názory menšinovými. V současné společenské atmosféře – zejména v USA, v Evropě a velmi výrazně ve všech, nikomu bezprostředně nezodpovědných, a proto postdemokratických mezinárodních organizacích typu OSN – jsou považovány za názory politicky nekorrektní a to je výrazně oslabuje a blokuje.

Předseda naší Strany zelených **M. Bursík** v textu **Nepodceňujeme ekologická rizika** (Bursík, 2007) zcela neskrývaně a nedvojsmyslně říká, že mu o politickou ambici a o odmítání současné reality jde. Podle něho „je na politické reprezentaci, aby vytvořila politické, právní, ekonomické prostředí pro život a aby zajistila udržitelný rozvoj lidstva nebo konkrétně České republiky“ (str. 69). Všimněme si v tomto citátu několika věcí:

– oňo, navíc zcela nedefinované a nedefinovatelné, „prostředí pro život“ se podle M. Bursíka teprve musí vytvořit, čili uvažuje se o tom výlučně v budoucím čase, což implikuje, že takové pro život příhodné prostředí na Zemi, a zejména asi v naší zemi, dosud vytvořeno nebylo. To není pravda. V postojích těchto lidí je mimo jiné zcela ignorováno téměř neuvěřitelné zlepšení život-

ního prostředí, ke kterému u nás došlo po roce 1989. Tuto zásadní změnu „zařídil“ životnímu prostředí přátelský (ale pro environmentalisty nepřátelský) trh a spolu s ním tržní ceny a soukromé vlastnictví. To jsou instituce Bursíkem buď zcela odmítané, nebo alespoň považované za nedostačující;

Zdroj: Český hydrometeorologický ústav, Znečištění ovzduší na území České republiky

– hovoří se nikoli o praktických, dílčích, ekonomové by řekli marginálních změnách, ale rovnou o záchraně „lidstva“, což už jsme v minulosti bohužel tolikrát slyšeli;

– spoléhá se na politickou akci, nikoli na spon-

tánní nepolitickou, nikým neorganizovanou aktivitu miliónů svéprávných a – ve svém vlastním zájmu – racionálně se chovajících lidí. Přesvědčení, že lidské „ideje a um“ (na které sází přesvědčený liberál) „vždy nějaké řešení najdou“ je podle M. Bursíka „bezstarostnou tezí“, se kterou není ochoten se spokojit.

Tím, čím je u nás M. Bursík, je v celosvětovém měřítku **Al Gore**, s nímž jsem se na toto téma utkal v jedné televizní debatě v USA již v únoru 1992, v momentu přípravy konference v Riu, která mnohé z dnešních omylů předurčila. Al Gore považuje ochranu životního prostředí za „nejlepší ústřední organizační princip moderního státu“, podle něhož by se mělo všechno „točit“, což je naprosto absurdní. Už tehdy jsem s ním nesouhlasil téměř v ničem. Naopak velmi souhlasím s **B. Lomborgem a F. Rosem (Jak zchladit Al Gorea, věrozhvěsta oteplování, 2007)**, když říkají, že Al Gore vytváří „společnost posedlou ekologií“ a že „se vydal na misi“, která chce „kvůli hrozbě globálního oteplování od základu změnit naši civilizaci“ (str. 11).

Nechci se pokoušet recenzovat Goreův nesmírně zavádějící „dokumentární“ film, protože je urážkou filmového dokumentarismu. Jeden z mých poradců, **M. Petřík**, po návštěvě tohoto

filmu napsal článek do časopisu *Euro* (č. 47, 2006) s názvem **Nepříjemná demagogie**. Dovolím si z něj citovat. Říká, že: „Šlo o ideologickou a ekologicky laděnou přednášku, která v sobě zahrnovala snad všechny nectnosti, jichž se mohla dopustit. Grafy bez měřítka, značek a jednotek, citová hra, za kterou by se nemuseli stydět ani aktivisté Greenpeace (např. kreslená ukázka, ve které lední medvěd plave, plave, nenalézá kru, na níž by si mohl odpočinout, a ta, kterou našel, se rozlomí a neunes ho, takže plave dál, vstříc své jisté smrti). Naprostá absence obhájení metody, jakou se k výsledným závislostem, úměrám a predikcím došlo, zato však maximální extrapolace těchto tragických výsledků a blížících se katastrof (nová doba ledová?). A pak přichází politik – zachránce, který (jako jediný) katastrofu odvrátí a tím také zachrání celé lidstvo.“

Velmi symptomatický je i Goreův moralismus. „Do filmu se autorovi hodil i jeho vlastní syn, po jehož úrazu si teprve uvědomil, co je na světě důležité, i autorova vlastní sestra, která v následku celoživotního kouření zemřela na rakovinu plic. Nechybělo tedy náhlé prozření či až zjevení, typické pro náboženské rituály.“ Závěr je jasný: „Ve filmu o vědu nešlo, o ekologii rovněž ne, maximálně o politické zneužití ekologických témat a přístupů.“

Podívejme se také na Goreovu literární tvorbu. Po knize z roku 1992 **Earth in the Balance** (o které jsme diskutovali v oné televizní debatě), přišla v roce 2006 kniha s názvem **An Inconvenient Truth**, s podtitulem „Planetární katastrofa globálního oteplování a co s tím můžeme udělat“. Nejhorší na této knize je aprioristické vnucování názoru, že je autor knihy výlučným majitelem pravdy. Presentuje ji nesmírně sebevědomě a protože celé téma vidí jako „morální problém“, prezentuje ji i s patřičným morálním nadhledem nad námi ostatními. Kniha se hemží slovy, která si zaslouží být ponechána v angličtině: „my passion for the Earth“, „planetary emergency“, „terrible catastrophes“, „the extinction of living species“. **Za téměř fascinující považuji jeho výrok, že se blíží „nejhorší katastrofa v historii lidské civilizace“** (úvod). V sobě samém cítí „generační misi“, zatímco u ostatních jde o pouhý „cynismus“. Je to smutné čtení, ale čtení poučné.

Je nemožné nezmínit jednoho ze zakladatelů environmentalismu **Paula Ehrlicha**, proslulého knihou **Populační bomba**, publikovanou už v závěru 60. let (Ehrlich, 1968). Na počátku 70. let, v knize zvané **A Plan to Save Planet Earth** dokonce navrhoval novou ústavu Spojených států amerických s těmito formulacemi:

1. Kontrola porodnosti musí být zavedena jak v zemích nadměrně vyspělých (over-developed countries), tak v zemích málo vyspělých;
2. Nadměrně vyspělé země musí jít zpět (musí být „dedeveloped“);
3. Méně vyspělé země musí být polo-rozvíjeny;
4. Musí být vytvořeny procedury monitorování a regulování světového systému v nepřetržitém úsilí udržet optimální poměr lidí – zdrojů – životního prostředí (Ehrlich, 1971).

P. Ehrlich dokonce doporučoval, aby byl počet obyvatel USA snížen z tehdejších 205 miliónů, protože tento počet považoval za „neudržitelný stav“. Podotýkám, že USA dnes mají 300 miliónů lidí a že jsou daleko bohatší než před 35 lety. Snad není třeba dodávat, že toto všechno se týká lidské svobody, nikoli životního prostředí.

Spor s environmentalismem má ještě jeden aspekt, který také stojí za zmínku, i když se daného tématu bezprostředně netýká. Dlouhodobě – jak je poměrně známo – protestuji proti odmítání (či vyhýbání se) pravo-levému schématu politiky ve jménu inženýrského vidění světa a třetích cest, které říkají, že se na pravo-levý spor má už dávno zapomenout.

O zapomenutí být řeč nemůže. Minulost a její hrůzy nám to připomínají více než důrazně. I např. v období fašismu se totiž argumentovalo podobným způsobem. **Anna Bramwellová** v knize **Ecology in the 20th Century** z roku 1989 kritizuje větu z třicátých let: „Ti, kdo chtějí reformu společnosti v souladu s potřebami přírody, nejsou pravičáci, ani levičáci, ale ekologicky uvědomělí lidé.“ Stejně tak souhlasím s **Peterem Staudenmaierem** v knize **Zelené křídlo nacistické strany a jeho historičtí předchůdci** (Staudenmaier, 1999), který považuje „heslo, prosazované mnoha současnými zelenými ‚Nejsme napravo, ani nalevo, jsme vpředu‘ nejen za historicky naivní, ale i za politicky fatální“ (Bramwell, 1989, str. 36).

Přesto si říkám, že nevím, jestli právě teď nemám trochu ustoupit. I dnes bych sice mohl říci, že původní pravo-levé schéma dovedu obhájit jednoduchým odkazem na to, že **environmentalismus není nic jiného než novodobá inkarnace tradičního levičáctví**, ale nevím, jestli by to pomohlo. Některá slova už jsou obsazena a možná nemá smysl pokoušet se je predefinovávat. To teď ale nijak zásadně rozhodovat nechci.

Konec konců i náš spor na počátku devadesátých let – spor zastánců klasického liberalismu s ideologií „občanské společnosti“ – nebyl klasic-

kým pravo-levým sporem. I tehdy to byla ze strany těchto neliberálů podivná směsice moralizujících postojů (k chování člověka ve veřejné i soukromé sféře) a velmi zastaralých názorů na trh a další důležité ekonomicko-sociální instituce a politiky. Nebylo to však klasické levičáctví. Stejným způsobem je ostatně veden i dnešní spor klasických liberálů s europeismem (viz můj esej **Co je europeismus?**, Klaus, 2006).

Podobný vývoj se odehrává vlastně na celém světě. **R. F. Noriega** ve svém nedávném textu **Struggle for the Future: The Poison of Populism and Democracy's Cure** (Noriega, 2006) při analýze situace v Latinské Americe připomíná, že ani tam se dnes nejedná o klasický „boj mezi levicovými a pravicovými ideologiemi“, ale že jde o demokracii samotnou ve jménu těch či oněch „přímo prosazovaných“ názorů populistických vůdců. (I u nás to ostatně také byl střet mezi liberálními a neliberálními ideologiemi o svobodu a o samotnou podstatu demokracie.)

Noriega odkazuje na demokracii ohrožující populismus, stejně jako to dělá **M. Tupy** při analýze situace ve střední a východní Evropě ve studii **The Rise of Populist Parties in Central Europe** z listopadu 2006. M. Tupy – pro naši diskusi příznačně – říká, že „definičním rysem populismu je

odmítání brát v úvahu „trade-offs“ (str. 7), čili odmítání brát v úvahu alternativy a odmítání toho, že je vždy „něco za něco“. Tento postoj je přímo učebnicovou charakteristikou různých „zelených“ výroků a požadavků.

Řada autorů poukazuje i na historické spojitosti environmentalismu (i když se pro něj v různých chvílích používaly různé názvy) s dalšími nebezpečnými či přímo totalitními ideologiemi, zejména s fašismem (či nacismem). Už jsem citoval P. Staudenmaiera, který systematicky zkoumá tzv. „zelené křídlo německého nacionálního socialismu“ a poukazuje na významné „ideologické překryvy mezi nacionálním socialismem a hnutím za ochranu přírody“ (cit. dílo, str. 10). Upozorňuje na – již v druhé polovině devatenáctého století vzniklé – „völkisch hnutí“, které sjednocovalo etnocentrický populismus s přírodním mysticismem“ (str. 12) a jehož jádrem byla „patologická reakce na modernizaci“ (str. 13). Stoupenci tohoto hnutí považovali za „pravděpodobně nejzhorbnější rys evropské buržoazní civilizace údajně přílišný význam, který přikládala člověku obecně... Člověk pro ně byl bezvýznamný tvor, jakmile byl poměřován s rozlehlostí vesmíru a mohutnými silami přírody“ (str. 14–15). Staudenmaier přesně říká, že „smíšením etnocentric-

kého fanatismu, reakčního odmítání moderního života a upřímného zájmu o otázky životního prostředí vzniká neobyčejně mocný lektvar“ (str. 15). Připomíná také esej Ludwiga Klagese „Člověk a země“ z roku 1913, který „předjímal téměř všechna hlavní témata současného ekologického hnutí. Hovořil o zrychlujícím se mizení druhů, narušení globální rovnováhy ekosystémů, odlesnění, zkáze domácích kultur a divočiny, růstu měst a rostoucím odcizení člověka a přírody“ (str. 17–18). Klagesova práce je „útokem na racionální myšlení jako takové“ a „otevívá dveře nejbrutálnějším formám autoritářství“. Za téměř symbolické považuji i to, že tato práce „byla roku 1980 znovu vydána jako oceňovaná a významná práce, která provázela zrození německých zelených“ (str. 18).

Ve třicátých letech, kdy byl řadou tehdejších autorů (a politiků) odmítán „antropocentrický názor na svět“, byl v Německu připravován „Říšský zákon o ochraně Matky Země, který měl zabránit stálému úbytku nenahraditelných základů veškerého života“ (str. 30). V závěru své studie Staudenmaier říká, že „národně socialistické přírodní náboženství bylo nebezpečnou směsí primitivní teutonské přírodní mytologie, pseudovědecké ekologie, iracionalistického antihumanismu a mý-

tu o spáse rasy prostřednictvím návratu ke kořenům, k půdě“ (str. 21).

Přesahy do pozdější doby kriticky ukazuje i Janet Biehlová v textu **Ekologie a modernizace fašismu na německé extrémní pravici** (Biehlová, 1999). Podle ní dnešní německá „nová“ pravice hledá „ekologickou alternativu k moderní společnosti“ (str. 48) a otevřeně říká, že je „ekologická krize řešitelná pouze autoritativními prostředky“ (str. 70), že je třeba, aby vznikla „elitářská vláda spásy“ a že „chceme-li se vypořádat se současnými problémy, potřebujeme trochu ekologické diktatury“ (str. 71). Nejde mi o hledání historických paralel za každou cenu, ale ani tyto věci bychom neměli pouštět ze zřetele. Je třeba na ně stále znovu a znovu upozorňovat.

Ze všech výše uvedených důvodů považuji environmentalismus za nejvýznamnější neliberální, populistickou ideologii současnosti, která si pozornost liberálů (evropského stylu) více než zaslouží. Není správné svádět staré, dávno neexistující války a utkávat se s protivníky, kteří už nejsou schopni mobilizovat ke „vzpouře davů“. Environmentalisté toho v dnešní době schopni jsou.

V tomto textu mi nejde o takto široce pojatý obecný ideový spor, neboť ten probíhá jinde a jinak, i když – ze strany obhájců lidské svobody –

stále ještě trochu zakřiknutě. Jde mi „jen“ o připomenutí několika elementárních primárně ekonomických pouček či konceptů, které zastánci environmentálních pohledů většinou zcela opomíjejí, ač jsem přesvědčen, že jsou tyto věci – na základě běžné životní zkušenosti kohokoli z nás – dobře, a to i intuitivně, pochopitelné. Přes všechnu svou snahu se nemohu dobrat k závěru, zda to ti, kteří je v úvahu neberou, dělají záměrně a vědomě, nebo zda je to u nich opravdu způsobeno „pouhou“ neznalostí již desetiletí či staletí známých principů.* Jde mi ale i o uvedení některých základních závěrů dnešní diskuse o globálním oteplování (kap. 6).

Ekonom si neklade otázku, zda ty či ony ekologické změny nastanou, v tom mu jeho vlastní

* V listopadu 1986, tedy před dvaceti lety, se v Kosově Hoře konal seminář sociologů, biologů a ekonomů z různých ústavů ČSAV (Moldán, Vavroušek, Petrušek, Mezříčský, Musil, Illner na straně jedné a Klaus, Ježek, Tříška, Mlčoch na straně druhé). Přednesené texty byly několikrát vydány, naposledy v Centru pro otázky životního prostředí, UK, Praha 2003. Již v roce 1986 jsem v textu *Ekonomie a ekonomika v kontextu ekologických problémů – dvacetero ekonomů v tezích* nastolil řadu výchozích tezí, které se objevují v tomto textu, a nemám sebemenší důvod je teď měnit či popírat.

disciplína nepomůže. Klade si otázku, nakolik budou různé ekonomické faktory působit proti nim, hlavně si klade otázku, jak tyto změny hodnotit, případně přímo oceňovat. Právě tím ekonomie může a může přispět k ekologické problematice.

Jak zdůrazňuje **D. Tříška** ve svém zatím nepublikovaném textu **Ekonomická analýza neekonomických problémů – případ globálního oteplování** (8. 2. 2007) – a konec konců jak už naznačuje sám název jeho textu – „ekonomika (ekonomický systém) není jediným předmětem ekonomie. Ekonomové se cílevědomě zabývají i jinými společenskými systémy“ (str. 6). Vyplývá to z toho, že „ekonomika není jen anonymním (neosobním) tokem technologií, statků a služeb, ale že je to společenský systém vzájemně integrujících, odlišně motivovaných subjektů“ a že si právě k tomu vybudovala „mohutnou metodickou základnu“. Ta jí umožňuje, aby se i – na první pohled – neekonomický jev stal předmětem jejího zkoumání jako obecného problému rozhodování subjektů. Opět tedy nejde o měření teploty, oxid uhličitý, sluneční záření, podmořské zásoby ropy a tisíce dalších věcí tohoto typu, ale o chování člověka.

Nebudu se zabývat obecným konceptem racionality lidského chování, ač to k tomu více než patří (zde upozorňuji na **Misesovu** knihu **Lidské**

jednání, 2006), vztahem vzácnosti a cen, významem vlastnických vztahů pro jakékoli – tedy i k životnímu prostředí se vztahující – lidské chování, problematikou externalit, principem marginalismu, atd., protože to by požadovalo úplně jiný rozsah této knížky.

Podrobněji se dotknu pouze několika témat, nicméně témat, která v dané chvíli považuji za klíčová. Vyjdu z toho, že se ekonomové dlouhodobě a velmi netriviálně zabývají konceptem preference času nebo snad „časové preference“ (time preference), že mají zásadní výhrady k absolutistickému chápání principu opatrnosti či prevence (precautionary principle), že se zabývají otázkou vlivu výše důchodů (a bohatství) na lidské chování a že mají co podstatného říci k otázce zdrojů a jejich konečnosti či vyčerpatelnosti ve vazbě na technický pokrok. Od ekologů či environmentalistů se právě v těchto věcech liší zcela zásadně. Mimo jiné i proto, že ekonomové – na rozdíl od environmentalistů – nevytvářejí žádné politické hnutí.

Kapitola 2

Zdroje, jejich vyčerpatelnost a nezastupitelná úloha cen

V předcházející kapitole jsem zmínil proměnlivost environmentalistických důrazů a ataků v čase (i když jsou vždycky všechny udržovány v zásobě, kdyby náhodu jeden z nich „vypadl“), ale v centru diskusí od počátku byly a i nadále zůstávají **tzv. zdroje či přírodní nebo také neobnovitelné zdroje**. Stále znovu a znovu jsme varováni, že zdroje končí, že už jsou – nebo v nejbližší době budou – vyčerpány a že za ně není a nebude náhrada. Jsou proto navrhovány nejrůznější formy regulace jejich čerpání. V poslední době je moderní hlavně zavádění dodatečných (ekologic-

ých) daní, aby byla cena zdrojů zvýšena a tím snížena jejich spotřeba. Je to doplňováno hypotézou, že civilizační pokrok byl dosažen za cenu vyčerpávání neobnovitelných zdrojů a za cenu degradace životního prostředí. Proto jsou regulační a daňové (cenové) zásahy považovány za správné a nezbytné. Nevidím to tak.

Celá diskuse na toto téma byla již počátkem 70. let zásadně poznamenána prací **D. H. a D. L. Meadowsových** nazvanou **The Limits to Growth** (Meadows, 1972), která souhrnně prezentovala katastrofické postoje tzv. Římského klubu. Kdybychom dnes tuto knihu četli, museli bychom se usmívat. Nebo zlobit. Souhlasím s Julianem Simonem, že „tuto knihu už ale pro její nepravdivost a nevědeckost stihla tak zevrubná a všeobecná kritika, že nestojí za to věnovat čas a prostor vyvracení jejích detailů“ (Simon, 2006, str. 69). Římský klub prý nakonec sám veřejně prohlásil, že závěry této knihy sice nejsou správné, ale že to konec konců nevádí, protože „záměrně matou veřejnost, aby probudily zájem“. To, že nesprávnost nevádí, je přímo symbolické a nemělo by to být zapomenuto. Není to poprvé ani naposledy, kdy k prosazování svých záměrů používají environmentalisté libovolné metody.

Otázka vyčerpanosti zdrojů je v environmentálních diskusích do jisté míry tématem nejjednodušším a jejich kritiky také nejčastěji diskutovaným. Zastánci těchto názorů bohužel pořád nikoli pochopeným. Nikdo jiný podstatu tohoto tématu neukázal lépe než **Julian Simon**, zejména ve své (původně z roku 1981, v roce 2006 konečně i u nás vydané) epochální knize **Největší bohatství**, kterou velmi záslužně vydalo brněnské Centrum pro studium demokracie a kultury a ke které napsal velmi hezkou předmluvu současný ministr průmyslu a obchodu, neúnavný bojovník s environmentalisty, Martin Říman.

Prof. Simon na 668 stránkách (a s neuvěřitelným počtem odkazů na další práce) přesvědčivě předvedl, že je velký rozdíl mezi – v přírodě se vyskytujícími a na člověku proto zcela nezávislými – „přírodními“ zdroji, jejichž základní definiční charakteristikou je to, že jsou zdroji pouze „**potenciálními**“ a proto s reálnou ekonomikou samy o sobě žádnou bezprostřední souvislost nemajícími (např. pro egyptské faraóny ropa jistě nebyla reálným, použitelným zdrojem), a skutečnými „**ekonomickými**“ zdroji, které díky existujícím technologiím a cenám mohou (ale případně nemusejí) být v realitě využívány. A které mohou být i „vyčerpávány“ a eventuálně i vyčerpány.

Simonův obdélník různých typů a kategorií zdrojů (str. 67) je sice daleko složitější, ale pro naše potřeby toto základní členění postačuje. Věřím, že mu každý – kdo chce – rozumí. V podobném duchu se P. H. Aranson velmi srozumitelně ptá, kdy se mořské vlny stanou ekonomickým zdrojem a odpovídá, že to bude přesně v tom okamžiku, „kdy se objeví technologie, které budou vědět, co s nimi“ („Wither the Nonprofit?“, vystoupení na konferenci Montpelerinske společnosti ve Washingtonu v září 1998). Jeho závěr je banálně jasný: **„zásoba zdrojů se zvětšuje spolu s naší zásobou vědomostí“** (tamtéž). Není to žádná statická veličina.

Abychom se vrátili k Simonovi, jeho „potenciální zdroje“ jsou přeměňovány ve zdroje ekonomické právě a jedině jeho **„konečným zdrojem“** (odtud název jeho knihy v originále: „The Ultimate Resource“), **kterým není nikdo jiný než člověk, jeho invence a jeho úsilí.** Omezeným, budoucnost lidstva případně – dlouhodobě – limitujícím zdrojem tak může být jen a jedině onen „lidský zdroj“, a jeho unikátní schopnost transformace potenciálních zdrojů ve zdroje skutečné. **Tento „lidský zdroj“ však pro svou seberealizaci musí mít svobodu být sám sebou. Svobodu i, nebo především, od environmentalistů.** Nic jiného než svobodu vlastně nepotřebuje.

O tom, že vyčerpanost zdrojů neexistuje, předvádí obrovské množství důkazů Julian Simon ve své nejlepší knize **The State of Humanity** (Simon, 1995). Ukazuje tam zejména na státnost pojetí pojmu zdroj v pohledu environmentalistů. Ve skutečnosti totiž žádný zdroj „an sich“ neexistuje, protože zdroj je vždy funkcí ceny a technologie. Jeden z nejvýznamnějších Simonových žáků **I. M. Goklany** v nesmírně rozsáhlé a spoustou dat „nabité“ knize **The Improving State of the World** (Goklany, 2007) podobně jako Simon vychází z toho, že klesající ceny zdrojů dokazují, že se vzácnost zdrojů nezvyšuje a že vyčerpanost zdrojů v čase nenarůstá. Ukazuje, že v dlouhodobém trendu ceny prakticky všech komodit, které jsou dnes používány, v posledních dvou stoletích klesaly nejen v „reálných“, to je o inflaci očištěných dolarech, ale – a to je ještě důležitější – vzhledem k rozsahu úsilí, které musí průměrný člověk vynaložit k tomu, aby si mohl stejné množství té či oné komodity koupit“ (str. 99).

Vyčerpanost zdrojů evidentně nenastává. Goklany vtipně parafrázuje Bjørna Lomborga, že „doba kamenná neskončila kvůli nedostatku kamenů, doba železná nedostatkem železa, doba bronzová nedostatkem bronzu“ (str. 98), ale jen a jedině tím, že Simonův „ultimate resource“ objevil něco nového, něco lepšího.

Záměrná katastrofičnost uvažování environmentalistů je přímo příznačná. **Paul Ehrlich**, který už v šedesátých a sedmdesátých letech proslul svými knihami **The Population Bomb** a **A Plan to Save Planet Earth**, v roce 1970 napsal: „Kdybych byl hazardním hráčem, vsadil bych se i o to, že v roce 2000 Anglie nebude existovat“ (citováno podle Simona, str. 57). Zdá se to sice být tvrzením téměř absurdním, ale Ehrlich není ani dnes bezvýznamnou osobou. Vydal desítky knih, je emeritním profesorem na Stanfordu. Prof. Simon ho vzal za slovo a v roce 1980 se spolu vsadili, i když ne o původní sázku. Nová sázka se týkala toho, zda budou za 10 let přírodní zdroje vzácnější nebo méně vzácné, přesněji, zda se jejich ceny zvýší nebo sníží. Vybrali si po vzájemné dohodě 5 kovů – měď, chrom, nikl, cín a wolfram – a zvolili si deseti-leté období. Ehrlich předpovídal vzestup cen zdrojů a Simon jejich pokles. Simon jasně vyhrál. Nejen, že poklesl vážený součet cen těchto pěti kovů, ale i cena každého z nich. Jako ekonom musím ještě dodat to, že Simon vyhrál i bez toho, že by tyto jednotlivé ceny „očistil“ od celkové inflace.

Prof. Ehrliche však nepřesvědčují žádné argumenty. Ve své rané knize **The Population Bomb**

Ehrlich, 1968) napsal, že „v 70. letech nastane ve světě hladovění a milióny lidí umřou hladem“. Na počátku 21. století se neméně srdnatě pustil do B. Lomborga a jeho **Skeptického ekologa**.

Jednou z definičních charakteristik náboženství je, že víra se netrápí fakty.

Michael Crichton, spisovatel

Katastrofické prognózy (či spíše do prognóz z vnějšku vnášené předpovědi) environmentalistů obvykle nebývají ničím jiným než opomíjením či alespoň zcela nepříjatelným podceňováním Simona zprostředkujícího článku mezi potencialitou přírodních a skutečností tzv. ekonomicky využitelných zdrojů. Je to od nich zcela statický, ne-li stacionární pohled. Některé proměnné jsou v podstatě zafixovány, u jiných je naopak předpokládán velmi bouřlivý vývoj, obvykle exponenciálního typu. „Katastrofa“ je pak sice zcela logická a nevyhnutelná, ale je evidentní, že je uměle vytvořena onou prazvláštní kombinací předpokladů – pesimistickými předpoklady ohledně jedné skupiny proměnných a předpokladem rychlého růstu proměnných jiných.

Přesně na tomto typu uvažování byly založeny ony rané, již zmiňované environmentalistické modely Římského klubu z počátku sedmdesátých let (viz mé polemiky s forresterovskými modely, napsané koncem 70. let a známá studie W. Nordhouse ze stejného období). Konec konců, celý Malthus (a jeho katastrofické scénáře) již před 200 lety vycházel z rozdílu mezi aritmetickým a geometrickým růstem dvou veličin – zemědělské výroby a počtu obyvatel. Je to pořád stejné.

Environmentalisté navíc obvykle člověku a jeho svobodě (s výjimkou své vlastní) moc nevěří. Základ jejich neliberálního, etatistického uvažování tvoří malthusiánská nevíra v člověka (a v jím přinášžený technický pokrok) a naopak víra v sebe sama, v čemž je skryta veškerá, Hayekem tak přesvědčivě popsaná „fatální domyšlivost“ některých lidí a „fatální omyly“, které jsou s ní spojeny. Neznám sice žádné konkrétní Hayekovy výroky o environmentalismu, ale svou podstatou jde o stejné věci.

Že jsou malthusiánství a environmentalismus „spojené nádoby“, říká ve své monografii **Vyčerpání zdrojů – skvěle prodejný mýtus** velmi hezky i **Mojmír Hampl** (Hampl, 2004). Jeho výroky: „Zdroje jsou vytvářeny lidmi,“ čili nenacházejí se v přírodě a „podstatou jejich existence je růst lid-

ského poznání, které nemá žádné přirozené limity“ (str. 58) by měly být východiskem jakéhokoliv rozumného uvažování o všech těchto věcech. Stejně tak musím připomenout – pro ekonomu a ekonomii – sice triviální, ale klíčovou tezi, že „interpávající se“ zdroje jsou díky růstu jejich cen v důsledku narůstající vzácnosti „průběžně a hladce nahrazovány zdroji jinými, případně jsou šetřeny jejich úspornější spotřebou“ (tamtéž).

To jsou pro ekonomu úvahy zcela zásadní. Již jsme řekli, že nejsou žádné zdroje jako takové. **Nejsou žádné, bez člověka existující zdroje** a – to je druhá věc – není žádná, bez cen definovaná „potřeba“ zdrojů. **Každý zdroj má svou cenu**, pokud společenský systém ceny nezruší, což se komunismu do jisté míry podařilo. Díky konkrétní ceně „vzniká“ jistá nabídka zdrojů (lidé jsou právě cenou motivováni zdroje nabízet) a stejně tak díky ceně vzniká určitá „poptávka“ po tom či onom zdroji. Při nízké ceně je poptávka vysoká a nabídka nízká, při vysoké ceně je tomu naopak. To je sice naprosto banální, ale obávám se, že takto jednoduše to environmentalisté bohužel nevidí.

Oni nevědí, že ceny lépe než cokoli jiného odrazují a hlavně lépe než spekulace environmentalistů) odražejí skutečnou (nikoli fiktivní) vzácnost nej-

různějších statků (věcí, zboží, zdrojů). Tedy těch, které jsou skutečně vzácné. Bez vzácnosti cena neexistuje. Také asi nevědí, že s rostoucí vzácností (v jejich terminologii „vyčerpaností“) zdrojů poroste cena natolik, že poptávka poklesne fakticky k nule. Že jsou tedy zdroje – v ekonomickém smyslu – paradoxně nevyčerpatelné. A že právě proto **cena představuje klíčový parametr a že je právě proto existence fungujícího cenového systému klíčovým předpokladem nedeformovaného a zdravého vývoje lidstva (i přírody).**

Možná, že někdy v budoucnosti ropa bude vyčerpána, ale stane-li se to, bude to nevýznamný okamžik historie, stejně jako tomu bylo v případě, když došlo k vyčerpání rybiho tuku.

I. M. Goklany, americký klimatolog

Kdo nežil v komunismu, kdy byly ceny zcela potlačeny, možná tyto věci nechápe. To může být případ P. Ehrlicha a Al Gorea. To však nemůže být případ našich domácích environmentalistů. Jen je prosím, ať nezačnou mluvit o tzv. externalitách a poučovat nás, že externality existují. To my víme

Ekonomie se jimi – jako jediná vědní disciplína – intenzívně a systematicky zabývá. **Svět však není domínován externalitami.** Ty představují pouze malou část prostoru mezilidských interakcí. Jsou jen doplnkovým, nikoli základním. „Fundament“ je v „internalitách“ (jakkoli se toto slovo téměř nepoužívá).

Ekonomové většinou uvažují – a to docela složitě – v rámci dvou klíčových kategorií: cen (P) a množství (Q). Podle nich tyto dva faktory dominantně ovlivňují lidské chování. Proto rozlišují P-efekty (důsledky cenových změn) a Q-efekty (důsledky změn důchodu, produktu a bohatství, o kterých bude řeč v další kapitole). V otázce zdrojů a jejich „vyčerpatelnosti“ a v otázce tempa vyčerpávání je P-efekt naprosto rozhodující.

Kapitola 3

Efekt bohatství a technického pokroku

Díváme-li se na budoucnost a na jakékoli její možné problémy (včetně problémů ekologických) z pohledem ekonomy, musíme na straně jedné zmínit tzv. „důchodový efekt“ (income effect) a na straně druhé efekt technického pokroku. Musíme zmínit i neuvěřitelnou lidskou schopnost adaptace na nové, nečekané události.

O tom, že i v čase budoucím bude radikálně narůstat bohatství lidí a že se tím změní jejich chování a struktura jejich poptávky po věcech hmotných i nehmotných (ekonomové považují vývoj důchodů či příjmů a z nich plynoucí vývoj bohatství za klíčové faktory tzv. spotřební funkce, zejména v dlouhém období – viz např. Fried-

manova teorie „permanentního důchodu“) a že ještě nepředstavitelně rychleji poroste technický pokrok, je snad zbytečné rozsáhle hovořit. Intuitivně to cítíme všichni, ale ne všichni z toho vyvozujeme adekvátní závěry.

Nositel Nobelovy ceny za ekonomii T. C. Schelling se ve svém textu **Costs and Benefits of Greenhouse Gas Reduction** (Schelling, 1996) zamýšlí nad tím, jak bude vypadat svět za 75 let, a proto ho napadlo podívat se 75 let dozadu, tedy na rok 1920. Docela zajímavě říká, že v roce 1920 – kdy v USA byly zpevněné cesty a silnice ještě v naprosté menšině – bylo největším s podnebím spojeným problémem bláto. Obyčejné bláto. Schelling dodává, že by „v roce 1920 nikoho nenapadlo, že v roce 1995 bude většina cest s pevným povrchem“. To vůbec není laciná úvaha a triviální myšlenka a já jsem přesvědčen, že se – jako koncepční návod – týká celého environmentálního problému.

Co bude na světě za 100 let při očekávaném ekonomickém rozvoji? Nevíme to, ale určitě budeme někde úplně jinde než dnes. Mnohé „cesty budou mít pevný povrch“ a proto **je fatální chybou uvažovat o situaci za 100 let s představou dnešních technologií a dnešního bohatství.**

Teddy Roosevelt, nejznámější environmentální osobnost v roce 1900, neznal mimo jiné následující slova:

<i>Antibiotika</i>	<i>Mikroby</i>
<i>Anténa</i>	<i>Neutron</i>
<i>Atomová bomba</i>	<i>Nukleární energie</i>
<i>DVD</i>	<i>Penicilin</i>
<i>Ekosystém</i>	<i>Počítač</i>
<i>Gen</i>	<i>Rádio</i>
<i>Internet</i>	<i>Robot</i>
<i>Laser</i>	<i>Video</i>
<i>Letiště</i>	<i>Virus</i>
<i>Masér</i>	<i>Tsunami</i>

Michael Crichton, spisovatel

Poměrně jasnou a jednoduchou se mi zdá být debata o pravděpodobném – nepochybně dnes pro nás téměř nepředstavitelném – bohatství budoucí společnosti a z ní vyplývající závěr, že bychom my dnes různé zásadní věci za generace budoucí řešit neměli. Nejsme samozřejmě první, kdo se takto rozhodujeme. Byly před námi dlouhé řady generací našich předků a neměli bychom je – s našimi dnešními znalostmi – příkře odsuzovat. Opravdu si někdo myslí, že měli naši před-

kové např. v Malé Asii zabránit tomu, aby tam kozy spásly všechnu tamější vegetaci? Měli naši předkové už tehdy myslet na nás? Mohli na nás myslet? Mohli si náš dnešek vůbec představit?

Známa Sternova, zatím jen na internetu přístupná, ohledně budoucnosti značně pesimistická zpráva (připravená na podzim roku 2006 pro T. Blaira) předpokládá, že v průběhu dalších dvou století bude – ve světě jako celku – spotřeba na hlavu růst ročně v průměru o 1,3 %. To sice pro laika nevypadá jako velké číslo, ale **důsledkem i tohoto – na první pohled relativně velmi mírného – tempa růstu bude to, že roční průměrná spotřeba na hlavu, pohybující se dnes na úrovni 7 600 \$, vzroste v roce 2200 na 94 000 \$!** Opakuji, že těchto 1,3 % není předpoklad můj, ale předpoklad – katastrofy předvídajících a katastrofami se živících – environmentalistů, resp. jednoho jejich významného reprezentanta.

Samozřejmě musí přijít námitka, jestli nebude tento vývoj zabrzděn z ekologických důvodů, např. právě klimatickými vlivy. Různí ekonomové se pokoušeli možné důsledky klimatických změn (spojených se skleníkovými plyny) na světový růst HDP pomocí velmi složitých metod odhadovat. Jednou ze známých a často citovaných ekonomických studií tohoto typu je práce **A. S. Manneho**

nazvaná **Costs and Benefits of Alternative CO₂ Emissions Reduction Strategies** (Manne, 1995), která dokazovala, že se v podstatě nic nestane, když změny klimatu nebudeme brát na zřetel. Přisoudíme-li – podle jeho výpočtů – roku 1990 hodnotu 100, světový HDP se v roce 2100 bude blížít hodnotě 1000. Odlišné předpoklady – zejména o diskontování (o tom více v kapitole 4) – způsobí, že se odhady liší pouze v řádu jednoho procenta! Za vtipný považuji argument tohoto autora, že rozdíl je asi takový, jako kdybychom váhali, zda křivku růstu HDP nakreslíme do grafu tužkou tvrdosti 4 nebo tužkou tvrdosti 2. Jen tak malé budou změny vlivem klimatu!

Malá část jednoho procenta celosvětového HDP je samozřejmě nemalé množství peněz, ale je to menší dopad, než jaký mohou způsobit desítky dalších globálních ekonomických faktorů. Novější jsou práce **Mendelsohna a Williamse** (Mendelsohn, Williams, 2004), které však potvrzují předcházející výpočty. Vliv globálního oteplování v roce 2100 odhadují na 0,1 % HDP. Jejich odhady vycházejí nejen z negativních, ale i z pozitivních vlivů oteplování. Mendelsohn (2007) říká zcela jasně: „Škody z vyšších teplot v průběhu dalších padesáti let nebudou odlišitelné od nuly“ (str. 44). Teprve pak bude možné najít nějaký změřitelný efekt.

Simulace modelů ukazují, že nedojde-li ke zvýšení teplot o více než 2 °C, důsledky změn podnebí budou buď nulové, nebo mírně pozitivní. To je možné označit za konsensuální názor v ekonomické literatuře.

I. Byatt, I. Castles, I. M. Goklany,

D. Henderson, N. Lawson,

R. McKittrick, J. Morris, A. Peacock,

C. Robinson, R. Skidelsky

(kolektiv autorů časopisu World Economics)

V každém případě je jasné, že budoucí společnost bude mnohonásobně bohatší než dnes. Navíc se dá očekávat, že mnoho dnes známých věcí nebude vůbec existovat, a že mnoho věcí neznámých a netušených naopak existovat bude. Neboli, že radikálně zapůsobí technický pokrok. Můj starší syn mi pro tuto úvahu nabídl velmi výstižný přírůstek. Dojdeme-li dnes k závěru, že – na základě rozumného, ale zcela statického pravděpodobnostního výpočtu – hrozí, že v průměru jednou za 30 let dochází ke zkratu televizoru a k požáru v bytě, co z toho plyne pro naše dnešní chování ohledně budoucnosti? Máme „nebezpečný“ televizor vyhodit nebo máme mávnout ru-

čím jedním možným pohledem by bylo – na základě onoho pravděpodobnostního uvažování – namítnout naši averzi k riziku a propočítat odhad celkového rizika. Druhou věcí ale musí být myšlenka, že se dnes skoro vůbec nedá předpokládat, že za 30 let bude existovat televizor v podobě, jakou dnes známe. A že proto jakékoli dnešní pravděpodobnostní propočty nemají pro budoucnost skoro žádný smysl. Mají smysl pouze pro dnešek.

Otázka technického pokroku je úplně klíčová. Ucitovaný **Th. C. Schelling** v článku **Greenhouse Effect** (Schelling, 1993) přináší tuto zcela elementární úvahu: „Zeptejte se pětasedmdesátiletých manželů žijících na farmě, kde se narodili, zda je změna klimatu pro jejich hospodaření na farmě a pro jejich životní styl tou nejdramatičtější změnou, kterou za svůj život prožili. Nejpravděpodobnější odpovědí bude, že nikoli. **Změna od koňského povozu k traktorům a od petroleje k elektřině byla daleko důležitější.**“ Je smysluplné předpokládat, že se takové věci nebudou dít i v budoucnosti? Nebo dokonce, že dynamika technického pokroku nebude ještě daleko větší než dnes? Zejména všichni obhájci jiného módního konceptu – „znalostní ekonomiky“ (se kterým já vůbec nesouhlasím) – by měli hlasitě říkat, že se tech-

nický pokrok nepochybně ještě urychlí. Bez ohledu na klimatické změny.

K obrovským posunům dochází i ve struktuře národního hospodářství. Před 100 lety se daleko více ekonomických aktivit uskutečňovalo pod širým nebem. Dnes ve vyspělém světě zemědělství a lesnictví obvykle nevytváří více než 3 % celového národního produktu. Ostatní odvětví ale klimatickými změnami významně ovlivněny nejsou. Prof. Schelling proto říká: „I kdyby produktivita práce v zemědělství v následujícím půlstoletí poklesla o třetinu, HDP na hlavu, který by byl dosažitelný bez tohoto poklesu v roce 2050, by byl stejně dosažen již v roce 2051!“ Tento argument snad mluví za všechno. Podobně působí i růst obyvatelstva. Schelling říká, že „kdyby Čína udržela svůj téměř nulový růst obyvatel ještě po několik generací, se zemskou atmosférou to udělá totéž, jako celosvětový program boje se skleníkovými plyny při 2% přírůstku obyvatel Číny“. To je další klíčová úvaha. Odlišme proto – mimo jiné – působení člověka na změny klimatu od působení zvyšujícího se počtu lidí na změny klimatu. To jsou koncepčně dvě zcela odlišné věci.

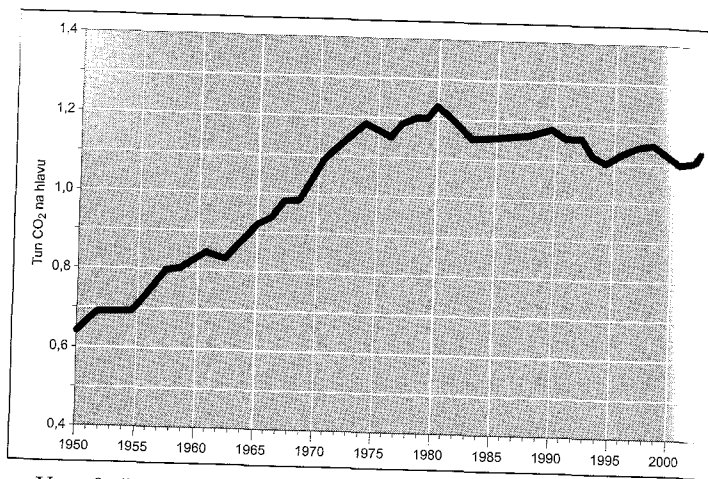
Bylo by možné pokračovat, protože faktorů, které realitu kolem nás ovlivňují, je téměř nekonečně velké množství. Proto Schelling jednoznačně

se doporučuje: „Rozvojové země dnes nemají dělat žádné oběti. Jejich nejlepší obranou proti klimatickým změnám je jejich vlastní ekonomický rozvoj“ (tamtéž).

Přesto chtějí zastánci environmentalistických postojů – ve jménu ohrožené budoucnosti – raději snížit spotřebu dnešní (a to nejen svou vlastní, ale i dnešní spotřebu daleko chudších lidí než jsou oni sami), aby pomohli daleko bohatším a na jiné technické úrovni se nacházejícím generacím v budoucnu. Opravdu si myslí, že je snížení spotřeby o 15 % v roce 2007 svými důležitější na elementární život člověka stejně jako reálné stejně velké snížení v roce 2200? Předpokládat to je zcela absurdní.

Robert Mendelsohn (2007) obrací naši pozornost na otázku lidské adaptability a říká, že v prohlášeních environmentalistů na ni není brán přítelel. Podle jeho názoru to vede k „nadhodnocování škod o řád“ (str. 44). Adaptabilita se špatně měří. Vždy jde jen o dílčí argument či časovou řadu, žádný souhrnný index adaptability neexistuje, resp. ho nikdo zatím nevymyslel. V debatách o globálním oteplování mluvíme o skleníkovém efektu, skleníkových plynech a zejména o oxidu uhličitém. Je-li hypotézou, že ekonomický růst (a zejména růst průmyslu) vede k vyš-

šším emisím CO₂, pak by muselo být pravdou, že bouřlivý růst průmyslu, ke kterému ve světě mimo veškerou pochybnost dochází, musí vést k permanentnímu růstu emisí CO₂. Podíváme-li se na časovou řadu emisí CO₂ na hlavu, vidíme ale, že tomu tak není.

V grafu č. 2, který je převzatý z práce McKittricka a kolektivu z roku 2007 (str. 11), vidíme, že emise CO₂ (v uhlíkovém ekvivalentu) na hlavu ve světě narůstaly jen do roku 1979 (kdy dosáhly hodnoty 1,23 tuny) a že od té doby klesaly. Poslední známá hodnota z roku 2003 je 1,14 tuny. Považují to za dobrý příklad lidské adaptability.

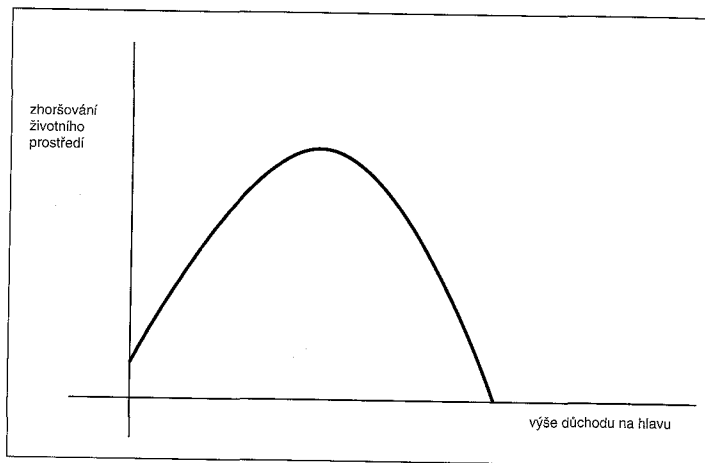
Přidejme k této argumentaci ještě jeden aspekt onoho „důchodového efektu“, resp. **myšlenku**

hledání vztahu mezi bohatstvím (velikostí důchodů a příjmů) a ochranou životního prostředí, protože environmentalisté vycházejí z naprosto jistého předpokladu, že ekonomický růst, neboli zvyšování bohatství (a technického pokroku), vede ke zhoršování životního prostředí. K tomu mají ekonomové co říci.

Jsou v tom inspirováni tzv. **Kuznetsovou křivkou**, která vznikla jako výsledek rozsáhlých, a v podstatě průkopnických empirických výzkumů Simona Kuznetse (za které dostal v roce 1971 Nobelovu cenu za ekonomii), v nichž dokázal, že existuje relativně pevný vztah mezi velikostí důchodů (příjmů) a nerovností důchodů (příjmů). Tento vztah má tvar obráceného U – při nižší úrovni důchodů je nerovnost velká a po dosažení jejich určité hranice nastává proces snižování důchodové nerovnosti. Tyto výzkumy vedly k hledání (a objevování) dalších U-křivek, tedy mimo problematiku důchodové nerovnosti. Mezi nimi i environmentálních U-křivek.

V roce 1991 si **G. M. Grossman** a **A. B. Krueger** (**Environmental Impact of NAFTA**) všimli, že mezi kvalitou životního prostředí a vyšší důchodů (či bohatstvím) také existuje vztah obráceného U. Dokonce spočítali (na základě analýzy dat ze 42 zemí), že ke zlomu dochází v situaci, kdy se

roční HDP na hlavu nachází někde mezi 6700–8400 \$. Hypotetická křivka má zhruba tento tvar:

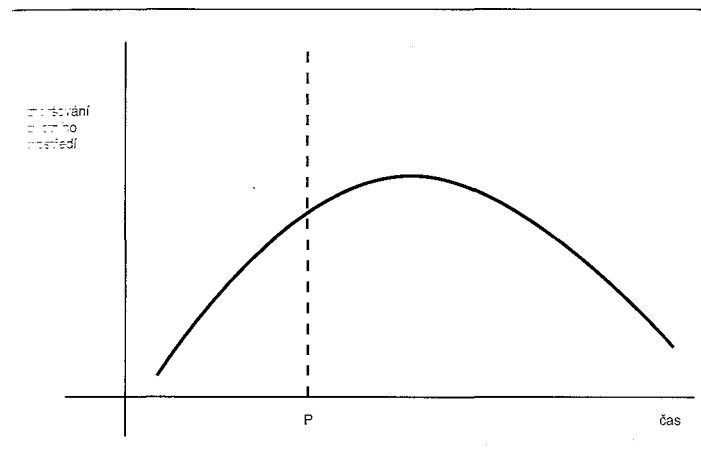

Znamená to výraznou a silnou hypotézu, že – platí-li tato křivka – ekonomický růst (zvyšování bohatství) je ve svém konečném důsledku pro životní prostředí příznivý.

Od publikace jejich studie vznikla řada empirických odhadů tvaru této křivky na základě nových a nových dat. Informuje o nich např. **J. Brown** (v článku **Travelling the Environmental Kuznets Curve**, 2005). Environmentalisté by nám museli dokázat opak, což – zdá se – možné není. Podstatné je ale hlavně to, že se takovými detaily, jakými

je pečlivá analýza dat, příliš často nezabývají. Ekonomové ano.

Hypotézu environmentální Kuznetsovy křivky se snaží zobecnit I. M. Goklany (v citované knize), kde hovoří o „**environmentálním přechodu**“ (environmental transition). Jeho křivka má obdobný tvar, ale širší vymezení proměnné na ose x.

Místo důchodu na hlavu je tam čas (jako zástupná proměnná – proxy variable – za vývoj technologií a bohatství). Já bych tam přidal i Mendelsohnovu adaptabilitu, ale na věci to nic nemění. Tato myšlenka není špatná, a nechť je i tento vztah zkoumán, ale je evidentní, že rozdíl mezi křivkami je vliv – jinak přímo neměřitelného –

technického pokroku a lidské adaptability (samozřejmě *ceteris paribus*). Goklany se však domnívá, že „Kuznetsova křivka opomíjí polovinu celého procesu, neboť se soustřeďuje jen na vliv důchodu (bohatství)“.

Přidává k tomu ještě moment P, kdy si lidé uvědomí ekologický problém (P jako „perception“) s tím, že „před bodem P se nedá očekávat vědomou lidskou aktivitu zmenšovat dopady na životní prostředí“ (str. 107). Autor k tomu také přidává další podmínku, kterou je „existence relativně efektivně fungujícího mechanismu, schopného převádět přání veřejnosti na zlepšení kvality životního prostředí do potřebných státních zásahů“ (str. 187). Proto se domnívá, že proces „environmentálního přechodu“ nemusí ve všech zemích probíhat shodně. O tom z komunistické éry víme leccos.

Proměnné můžeme různě predefinovat, ale tvar obrácené U křivky zůstává. A ten je také důvodem našeho optimismu. **Závěr je jasný – bohatství a technický pokrok ekologické problémy řeší, nikoli vytvářejí.** Lidská adaptabilita je další nádějí.

Kapitola 4

Diskontování a časové preference

Na chvíli abstrahujme od toho, zda a jaké ekologické (či třeba výlučně klimatické) změny v budoucnu nastanou či nastat mohou a zamysleme se nad tím, zda a jak je vůbec možné tyto případné změny hodnotit. Právě to je jádrem společenskovedního, a v rámci něho ekonomického přístupu k této problematice. Je až banální říci, že čím je délka časového období větší, tím je toto hodnocení složitější a méně spolehlivé. Důvodem této složitosti a nejistoty není – jak důrazně říká v již citovaném textu **D. Tríska** – „labilita našeho hodnotového systému, ale měnící se kontext našeho hodnocení“ (str. 3). Tento protipól je nesmírně důležitý – **stabilita našeho hodnotového systému ano, ale fixnost kontextu našeho hodnocení ne**. Dá se vycházet jedině z těchto dvou předpokladů. Jinak by neplatilo vůbec nic.

D. Tříska důsledně vychází z klíčového předpokladu, na němž je založena vědecká ekonomie. Tím je „hypotéza stability preferencí člověka“, protože jediné ta umožňuje „intertemporální komparaci preferencí“, v srozumitelnější češtině „mezigenerační porovnávání“ (str. 5). Na základě tohoto předpokladu požaduje, aby každý, „kdo má dnes v plánu před globálním oteplováním chránit budoucí generace, jasně a zřetelně deklaroval svůj předpoklad ohledně onoho mezigeneračního vztahu“, resp. aby řekl, jak vidí budoucnost, jakou jí dává váhu a význam. Zdaleka ne všichni deklarují tento svůj předpoklad explicitně. Někteří – a to je přístup environmentalistů – se tváří, že je libovolně vzdálená budoucnost stejně důležitá jako dnešek.

Jak provádět ono mezigenerační porovnávání? Jak hodnotit milión korun dnes a zítra? Jak hodnotit jeden stupeň Celsia dnes a za sto let? Jak hodnotit zvýšení mořské hladiny za 50 let? Jak hodnotit zásoby ropy? A tisíce dalších věcí. Má člověk vůbec k dispozici nějaký nástroj, jak to dělat? Ekonom odpoví slůvkem ano. Ekonom ví, že milión korun dnes a za sto let jsou dvě úplně odlišné věci. Snaží se proto vysvětlit, o kolik se liší. Tato velmi subtilní otázka je v ekonomii diskutována pod pojmem **diskontování**.

Známé přísloví říká „lepší vrabec v hrsti, než holub na střeše“, ale pro náš účel je vhodnější použít ho ve verzi „cennější vrabec v hrsti, než vrabec na střeše“, protože neřešíme porovnávání vrabce s holubem, ale porovnávání vrabce blíže a vrabce dále. Nejen v prostoru, ale i v čase. Pro každého racionálně uvažujícího člověka (ale asi ne pro environmentalistu) je lepší, hodnotnější, větší efekt přinášející stokoruna teď než stokoruna v daleké, v případě debat o životním prostředí dokonce nedohlednutelné budoucnosti. Nejde ale jistě jen o stokorunu. Veškeré budoucí příjmy a výdaje mají u každého hodnotitele menší význam než příjmy a výdaje současné. Dodávám, že **význam pro člověka, protože jiný hodnotitel neexistuje**. A existovat ani nemůže. Není žádný hodnotitel zvaný „obecné moudro“, „rozum“, jakákoli v čase neukotvená bytost nebo něco podobného. Zejména není žádný vnější pozorovatel a hodnotitel, není ani Bůh, a toto nadpozemské právo nemá ani žádný environmentalista.

Jde v podstatě o dvě, koncepčně odlišné úlohy. Jednou z nich je naše vlastní hodnocení těch či oněch věcí v čase, který máme k dispozici. Problém není v tom, že bychom my sami zcela chaoticky měnili své názory a postoje (i když i to nastává – k lepšímu či horšímu), ale spíše proto, že

se – jak již bylo citováno – „v čase mění kontext hodnocení“. Tato změna kontextu může být a často bývá zcela zásadní. V kapitole 3 jsme diskutovali dva klíčové „kontexty“ – míru bohatství a stupeň technického pokroku.

Druhou úlohou je to, když se ty či ony věci (následky našeho konání či nekonání, nebo následky čehokoli jiného) dotknou někoho úplně jiného než nás. Ekonomie vytvořila instrumentarium porovnávání užitečnosti a preferencí žádný bezprostřední nástroj nemá. Stejně tak ho nemá žádná jiná společenská věda. Užitečnost, jak ji cítí různé subjekty, porovnávat nelze a jakékoli agregace lze dělat jedině prostřednictvím ocenění, které vzniká na zcela neosobním trhu. I v tomto případě jsme u diskontování a u toho, jaké úrokové či diskontní sazby nám přináší trh.

Ve svém slavném, a pro mne osobně zcela klíčovém článku **The Use of Knowledge in Society** (Hayek, 1945) nám **F. von Hayek** přesvědčivě ukázal, že mezisubjektové porovnávání (porovnávání užitečnosti mezi jednotlivými lidmi) nelze učinit a že jakékoli relevantní informace můžeme získat jen ze směnné hodnoty toho či onoho statku. Ta vzniká jen a jedině na trhu, při faktické směně zboží a služeb. Jako vedlejší poznámku musím

přesvědčit, že se toto Hayekovo varování více než potvrzuje při dnešních, zcela umělých konstrukcích „prodeje emisních povolenek“, se kterými je právě v této chvíli experimentováno v Evropské unii. Připomíná to známé Langeovo-Lernerovo schéma, pomocí něhož chtěli ve třicátých letech minulého století socialisté obhájit možnost fungování ne-tržní, komunistické (i když oni říkali socialistické) ekonomiky. Právě tehdy to Hayek rázně odmítl. Cena se nedá nijak „vědecky“ vypočítat či odhadnout. Na to bychom nikdy neměli zapomenout.*

Ekonomie při obou úlohách hodnocení v čase nepokročila (a nemůže pokročit) za myšlenku diskontování, což ostatně není tak málo. Toto téměř metafyzické téma řeší ekonomové přes velmi netriviální koncept diskontování a na úrovni společnosti jako celku proto mluví o tzv. „social discount rate“ (společenské diskontní míře), která se též nemůže příliš odchýlit od tržní diskontní míry, byť dlouhodobé. Není to žádná novinka a i já jsem o tom psal už v roce 1986. Ve svém, výše

* Rozdíl mezi skutečnými a umělými trhy v souvislosti dnešních debat o změnách klimatu dobře vystihuje např. **R. Helmer** v článku **Climate Change Policy in the EU: Chaos and Failure** (Helmer, 2007).

citovaném, „dvacateru ekonomů“ jsem jako bod 12 uvedl, že ekonomické subjekty porovnávají minulost, přítomnost a budoucnost a že nenulová úroková (a diskontní) míra ukazuje, že je „budoucnost menší než přítomnost“ a že je proto „budoucnost méně významná než přítomnost“.

O tom, o kolik je menší, závisí na míře preference dneška před zítřkem, na míře preference současnosti před budoucností. Je to iracionální pohled? Je to záměrná krátkozrakost? A tudíž hloupost některých z nás? Nebo je to jediné možné racionální vidění světa? Jsou nebo nejsou předměty v dálce malé „objektivně“? Nebo je to jen a jen naše krátkozrakost, eventuálně dokonce zaujatost, která nevidí, že jsou tyto předměty vlastně stejně velké? Otázky tohoto typu otevírají velmi zajímavé a velmi relevantní úvahy.

Autoritativně se dá říci, že ekonomové (a jistě nejen ekonomové) jsou přesvědčeni, že nesporný fakt, že je koruna (a cokoli jiného) v budoucnu „menší“ než koruna dnešní, je nevyhnutelným východiskem jakéhokoli racionálního lidského uvažování a chování. A že uvažování opačné nedává smysl.

Ekonomové proto hovoří o diskontování času, neboli o „explicitním vymezení povahy a intenzity vztahu mezi dnešním a budoucím hodnocením

činné věci“ (Tríska, 2007, str. 7). Hovoří o **diskontní sazbě či míře, která není ničím jiným než „cenou času“, která „přepočítává“ či převádí hodnotu stokoruny (či čehokoli jiného) dnešní na hodnotu stokoruny zítřejší.** Není asi úplně jednoduché to pochopit. Lidé většinou docela dobře chápou proces opačný, známý jako složené úrokování, protože se s ním „hmatatelně“ a velmi osobně v životě setkávají. Investovat (i třeba jen v banku uložit) peněžní částku P_0 znamená očekávat, že se při úrokové míře i i původní P_0 v čase t zvýší na P_t podle vzorce

$$P_t = P_0 (1 + i)^t.$$

To je – snad i intuitivně – skoro každému docela dobře srozumitelné.

Diskontování je proces v podstatě zrcadlově opačný, ale přiznejme si, že už i sama záporná mocnina je pro mnohé mnohem méně jasná:

$$R_t = R_0 (1 + d)^{-t}.$$

Z uvedeného vzorečku je zřejmé, že díky diskontování (d je diskontní míra) „vypadá“ dnešní částka (či hodnota) R_0 v čase t jako R_t . **Je-li diskontní míra $d > 0$, a to je základní předpoklad**

standardně chápané lidské racionality, je $R_t < R_0$.

Budoucí je nutně menší než dnešní. Čím jsou d a t větší, tím více se hodnota dnešní a budoucí liší.

Diskontní míra se dá odvodit např. z toho, za jaký úrok jsou lidé ochotni půjčit si peníze, aby je mohli použít teď, i když je právě teď nemají. Půjčí-li si 1000 Kč, a je-li úrok 6 %, už na konci prvního období má člověk z původní půjčky jenom 940 Kč. **Takto uvažovat je obecným praxeologickým principem, není to žádnou specifícností ekonomie či pohledu ekonomů.** Tento princip také říká to, že kdyby lidé považovali diskontní sazbu za nulovou (nebo k nule blízkou), nemohli by vůbec racionálně uvažovat o budoucnosti, nemohli by racionálně investovat ani spořit. Nemohli by se ohledně budoucnosti vůbec rozhodovat.

Souhlasím s Dušanem Třískou, že „pro salonního intelektuála“ jsou asi tyto úvahy příliš „monetární“ (já bych řekl hokynářské, jak to s oblibou na počátku devadesátých let říkával jeden ze známých stoupenců zelené ideologie u nás) a že „se mu asi bude přičít aplikovat uvedenou ‚účetnickou‘ metodologii na noblesní témata záchrany lidstva“ (tamtéž, str. 8). Já bych nicméně tyto salonní intelektuály poprosil, aby o tom takto uva-

žovat zkusili a aby se hlavně zamysleli nad tím, zda je jejich uvažování založeno aspoň na tak jasném a relativně jednoduchém předpokladu, jakým je ekonomovo diskontování. Ocituji Třískův argument celý: „Kdyby náhodou svůj odpor překonali, pak by stačilo, aby dosadili za stokorunu své vážné ekologické téma, a aby roční časový horizont nahradili několika desítkami ‚mezi-generačních‘ let. Možná by si pak o něco lépe uvědomili, že my dnes můžeme některé věci hodnotit jinak než my za třicet let, už ani nemluvě o tom, že faktickými hodnotiteli již nemusíme být my, ale ti, kdo přijdou po nás.“

Velmi výstižně se k tomu nedávno vyjádřil známý harvardský ekonom **Lawrence Summers** (bývalý Clintonův a tedy i Goreův ministr financí). Ptá se, jestli opravdu věříme tomu, že má smysl odhadovat přínosy různých lidských projektů na 100 let dopředu? Odpovídá, že to smysl má, ale že je třeba „nahlas vyslovit předpoklady, na nichž je tento odhad založen“ (Financial Times, 13. února 2007, str. 6). Proto by doporučoval, aby se čtenáři snažili odpovědět na následující otázku: „Kolik procent HDP by byli ochotni se v následujícím desetiletí vzdát, aby ke globálnímu HDP v období 2020–2120 bylo přidáno:

- a. 0,01 %
- b. 0,05 %
- c. 0,1 %
- d. 0,25 % ?“

Myslím, že je – ve své subtilnosti – takto nastolená otázka více než poučná a já bych dodal, že zcela přesvědčivá. Na tuto otázku se totiž odpovědět nedá, ač to environmentalisté dnes a denně velmi sebevědomě dělají.

Jako vsuvku musím k dosavadnímu výkladu dodat i to, že ekonomové už dávno, zhruba před jedním a půl stoletím, opustili předvědecký princip, že je hodnota zboží (jakkoli široce definovaného zboží, spíše tedy hodnota čehokoli vzácného) objektivně měřitelná a objektivně daná. **Pochopili totiž, že hodnota má výlučně subjektivní charakter.** Taková totální revoluce veškerého uvažování, která v ekonomii proběhla v éře mezi klasickou politickou ekonomikou a neoklasikou, tedy v prvních dvou třetinách devatenáctého století, v žádné jiné společenské vědě nenastala a obávám se, že její dalekosáhlé důsledky i jinak vzdělání a kultivovaní lidé nechápou dodnes. Environmentalisté určitě ne. Oni všechno kolem sebe vidí „objektivně“. To je ale na samostatnou studii.

V nedávném, podle mého názoru velmi důležitém textu **The Stern Review on the Economics**

of Climate Change (Nordhaus, 2006) známý ekonom, spoluautor snad nejvýznamnější ekonomické učebnice, **William Nordhaus** – právě na konceptu diskontování – zásadním způsobem rozporuje již zmíněnou „Sternovu zprávu“, která přišla s novou verzí katastrofické vize globálního oteplování. Všiml si toho, že ačkoli – na rozdíl od dnes už klasických environmentalistických studií (typu Římského klubu), které vycházely z modelů Forresterova typu – se Stern opírá o standardní modely (velmi blízké těm, které už několik desetiletí používá i Nordhaus), přesto „jsou jeho závěry naprosto odlišné od většiny ekonomických studií“, které byly publikovány.

Po pečlivém studiu Sternovy zprávy dochází Nordhaus k závěru, že důvodem odlišných výsledků jsou Sternovy „extrémní předpoklady o diskontování“ (str. 6). Nordhaus oprávněně zdůrazňuje, že se nejedná o nevýznamnou, v podstatě technickou věc, zajímavou pouze pro „labužníky“, ale že jde o věc zcela zásadní, protože právě **diskontování je klíčem pro jakékoliv porovnávání budoucnosti a přítomnosti.** Sternova práce v podstatě považuje „společenskou diskontní míru“ za blízkou nule. To „enormně zvětšuje důsledky dnešních rozhodnutí na velmi vzdálenou budoucnost a ospravedlňuje to hluboké

zásahy do emisí a vůbec do spotřeby dneška“. Při obvyklých diskontních sazbách Sternovy katastrofické výsledky a z nich plynoucí doporučení mizí.

I náš ekonom Mojmir Hampl v letošním únorovém Newsletteru CEPu (Hampl, 2007) kritizuje nízkou diskontní míru ve Sternově modelu. Stern nám podle něho chce „jejím prostřednictvím namluvit, že budoucí generace, žijící desítky či stovky let po nás, budou hodnotit náklady globálního oteplování i náklady jeho předcházení stejně jako my dnes, byť budou mnohem bohatší než my, mnohem technicky vyspělejší a možná je budou trápit úplně jiná témata než nás“ (str. 4). Dodává: „Jako bychom už neměli tolik teoretických i empirických důkazů, že měření zítřka dnešními očima (a tím spíše vzdáleného zítřka) vždy vytvoří predikci, která je našim potomkům k smíchu“ (tamtéž).

Podobně říká prof. Singer (v osobní korespondenci), že „volba diskontní míry bývá obvykle prezentována v etických termínech – blahobyt dětí a vnuků – což má velmi silný emoční apel“. Výsledkem je to, že vzniká nerealisticky nízká diskontní míra, která nadhodnocuje budoucí efekty dnes provedených změn.

Ona společenská diskontní míra je tedy tím klíčovým parametrem, který porovnává význam

blahobytu budoucích generací oproti generacím současným. Když je nulová, znamená to, že se na budoucí generace díváme stejně jako na dnešní, což je naprosto absurdní. Environmentalisté (a N. Stern) se asi budou obhajovat tím, že nenulová společenská diskontní míra ignoruje velké náklady (zátěže), které v budoucnosti vzniknou a proto žádají „mezigenerační neutralitu“. Snažil jsem se ukázat, že to je mylný přístup.

V již citovaném článku hovoří i M. Bursík – zcela bez argumentace a bez domyšlení hlubších souvislostí – o „zásadě mezigenerační spravedlnosti“ (str. 70). Co si pod tím představuje? Asi i on používá předpoklad nulového nebo skoro nulového diskontu. Dopad tohoto předpokladu je zásadní. Když Nordhaus na svém modelu přepočítá Sternovy výsledky a použije vyšší diskontní míru, dostane úplně jiné výsledky. Trvám na tom, že čtenáři informací o Sternově zprávě v běžných médiích vůbec nic takového netuší.

S diskontní mírou je to u Sterna trochu zamotané (jak je ostatně zamotaná spousta dalších složitých předpokladů dnešních klimatologických modelů). Nordhaus „čte“ Sternovu diskontní míru jako 0,1 %. Mendelsohn v již citované kri-

tice Sternovy zprávy říká, že „Sternova zpráva předpokládá, že je diskontní míra 0,1 % nad tempem růstu spotřeby. Protože je předpokládáno, že spotřeba bude růst o 1,3 % (jak bylo diskutováno v kap. 3, pak je diskontní míra 1,4 %“ (cit. práce, str. 42). I tuto diskontní míru považuje Mendelsohn za nízkou, zveličující budoucnost. **Percoco** a **Nijkamp** (2007) citují 13 různých odhadů společenské diskontní míry za různé země a docházejí k průměrné hodnotě 4,6 %. To je o hodně více než Stern.

Protože to nebylo jasné, vydal 12. 2. 2007 **N. Stern** jakýsi interpretační dodatek **After the Stern Review: Reflections and Responses**, ve kterém vysvětluje rozdíl mezi diskontní mírou a „čistou časovou diskontní mírou“ s tím, že teprve ta druhá se rovná 0,1 %. Pravdu má asi spíše Mendelsohn než Nordhaus, ale moc jasné – a pro všechny srozumitelné – to není.

Mendelsohn správně podotýká, že Sternova diskontní míra je i tak velmi nízká (různí autoři používají hodnoty od 3–6 %), ale kritizuje i to, že Stern vůbec nepoužívá žádnou diskontní míru pro odhady nákladů boje s globálním oteplováním. Tyto náklady je oproti Sternově zprávě „nutné vynásobit číslem tři, aby to bylo konzistentní s odhady nákladů“ (str. 43).

Sternova zpráva říká, že díky existenci nejistoty musí být diskontní míra snížena. My říkáme opak. Protože naše znalost budoucích událostí je stále nejistější s tím, jak se prodlužuje časový horizont, diskontní míry se musí spíše zvyšovat, než snižovat.

I. Byatt, I. Castles, I. M. Goklany,

D. Henderson, N. Lawson,

R. McKittrick, J. Morris, A. Peacock,

C. Robinson, R. Skidelsky

(kolektiv autorů časopisu World Economics)

Nulová (nebo skoro nulová) společenská diskontní míra vede k tomu, že budoucnost vypadá stejně velká jako dnešek. Troufám si říci, že všechno závisí na tom, zda nesmyslnost tohoto výroku pochopíme, nebo nepochopíme. Když ne, pak žádná seriózní diskuse nemá smysl a k ničemu nevede.

Shrneme-li to, dá se spolu s D. Třískou říci, že „za možná hlavní přínos vstupu ekonomické teorie do debaty o globálním oteplování považujeme požadavek povinné deklarace všech předpokladů, na nichž je předkládaná analýza postavena – tj. zřetelné odlišení těchto předpo-

kladů od vlastních výsledků analýzy“. To je ostatně elementárním požadavkem jakékoli vědecké práce.

Kapitola 5

Analýza nákladů a výnosů, nebo absolutismus principu opatrnosti?

Další nesmírně problematickou věcí, kterou je třeba v kontextu tohoto tématu výslovně uvést, je environmentalisty špatně (nebo vlastně pro ně dobře?) pochopený, ale v každém případě pro jejich cíle v podstatě zneužitý, tzv. princip opatrnosti (někdy předběžné či preventivní opatrnosti).

Používají ho aprioristicky a absolutisticky, a to je vede k obhajobě jinak neodůvodnitelné maximalizace averze k riziku, kterou sice nijak nezesměšňují, protože je – sama o sobě – velmi „člověčí“, ale která musí mít své racionální meze. Každý rozumný člověk minimalizuje riziko, v tom

nic špatného není. Jde ale o rozumnou minimalizaci rizika. F. Singer velmi trefně říká: „Nekupuji si pojistku, je-li riziko malé a pojistné vysoké. Je po nás žádáno, abychom dělali ‚pojišťovací‘ politiku, i když je riziko velmi malé (je-li vůbec nějaké) a abychom platili velmi vysoké pojistné“ (Singer, 2002). Fakticky jde o to, abychom – podle Kjótského protokolu – omezili použití energie o jednu třetinu a důsledkem bude – do roku 2050 – snížení teploty o 0,05 stupně Celsia!

M. Bursík nám zneužívání tohoto postoje předvádí zcela bezelstně, a to téměř formou „kouzla nechtěného“, když říká: „Nemáme sice důkazy, ale vycházíme z principu předběžné opatrnosti“ (citovaný text, str. 70). Tato věta by mohla být na samostatnou analýzu. Máme něco dělat, a to leckdy velmi zásadního (a nákladného), i když pro to nemáme dostatečné důkazy?

Ekonomové tento „princip“ v takové podobě vlastně ani neznají. Není uváděn v jejich standardních učebnicích. K problémům libovolného typu přistupují s viděním obou stránek každé věci. Proto neberou v úvahu **jen efekty, ale i náklady všeho, tedy i oné apriorní opatrnosti. Proto vystupují proti lehkomyšlnému prosazování jakéhokoli regulačního zásahu, slibujícího nenulový efekt.** Připomínají výnosy a náklady alternativ

a zejména tzv. náklady příležitosti (opportunity costs) neboli efekty alternativních činností, které byly regulačním zásahem „promeškány“. Studentům jsem vždycky říkával, že pochopení konceptu „opportunity costs“ je jedním z několika – a není jejich moc – předpokladů pro získání vysokoškolského diplomu.

Ekonomové připomínají i to, že náklady vyvolává nejen akce, ale i ne-akce, tedy její absence. Důsledky samozřejmě má jak provedení nějakého opatření, tak i jeho neprovedení. Tak to ale environmentalisté nevidí. **Jim Peron**, v článku příznačně nazvaném **The Irrational Precautionary Principle** (Peron, 2004), dodává, že tyto pohledy míří ještě dále a že v dnešní době „princip opatrnosti (či prevence) způsobuje převrat v právní teorii“ (str. 39). Já mám strach, že i v právní praxi. A nejen v právní.

Jsme svědky toho, že je absolutisticky pojatý princip opatrnosti (či prevence) environmentalisty používán na „ospravedlnění“ v podstatě jakéhokoli regulačního zásahu a jakéhokoli zákazu. Pro jeho uplatnění jim – po patřičném vylíčení hrozící katastrofy – stačí pouhé moralizování, křesťanské kázání o budoucnosti a předvádění své „starosti o lidstvo“ à la Al Gore. „Když něco **může** způsobit škodu, zastavme to“, říkají. Je v tom slovo

„může“ a je v tom i slovo „škoda“. Měli bychom navíc odlišovat „škodou“ a „doprovodný efekt“. Protože nic není a nemůže být „jen tak“, protože všechno lidské jednání má své doprovodné efekty (a tím i náklady), pak už je jen krok k tomu říci, za každé raději téměř všechno.

S tímto uvažováním se v našem životě setkáváme dnes a denně. Prototypem jeho aplikace a díky tomu hlavním současným bojištěm environmentalistů jsou jejich pohledy na výrobu elektrické energie, kterou – přes všechnu svou siláckou rétoriku – i oni sami dnes a denně intenzivně používají. Nedávná historka s energeticky mimořádně náročným domem Al Gorea je nesmírně půvabná. **Určitě se environmentalisté nechtějí vrátit k rousseauovskému divochovi a k jeho údajně idylickému životu. Alespoň ne v realitě svých vlastních životů.**

Jednostrannost a zploštělost uvažování environmentalistů o energetice přesvědčivě ukazuje např. **Michael Heberling** v článku **It's Not Easy Being Green** (Heberling, 2006) rozebíráním jejich pohledů na jednotlivé typy energetických zdrojů. Na rozdíl od užívání uhlí, plynu a ropy je podle environmentalistů vždy (a vlastně automaticky) daleko lepší např. geotermální energie, protože je podle nich nevyčerpatelná. Pro ně tudíž neomezená a pro

to nevzácná, což je samozřejmě fatální omyl. Je třeba než zřejmé, že získat ji je extrémně nákladné. Samozřejmě při dnešní technologii, ale oni ji chtějí už dnes, bez ohledu na náklady a ceny.

Je rozumné očekávat, že energie bude už naporád stále dostupnější a méně vzácná.

Julian Simon, ekonom

Stejně tak nechtějí přiznat, že přírodu ničí nejen uhelné elektrárny, ale i elektrárny vodní. O tom, jak ničí říční ekosystémy, by v Asuánu na Nilu, v Číně na Žluté řece nebo v brazilské Iguacu mohli leccos vyprávět. **„Malí“ (autentičtí) ochránci životního prostředí to vědí dobře, environmentalisté nikoli.**

Pálit biomasu (jako „nedávný“ rostlinný produkt, což je termín, který se mi velmi líbí) je podle logiky environmentalistů považováno za dobré, ale pálit uhlí (jako „dávný“ rostlinný produkt) za špatné? Proč? To také nedává žádný smysl. Pálení biomasy navíc jistě také produkuje CO₂. Proč se o tom vůbec nemluví?

Slunce a vítr jsou pro ně také „zadarmo“, protože jsou „nevyčerpatelné“, ale přesto energetici

(ale i ekonomové a běžní lidé) vědí, že solární a větrná energie jsou strašně drahé, a to z řady důvodů. Např. proto, že půda, která je pro elektrárny tohoto typu ve velkém rozsahu nevyhnutelně třeba, ani zdaleka nevyčerpatelná není. Není nevzácná, a už vůbec není zadarmo.

Heberling uvádí, že k tomu, aby se v USA vyrobilo environmentalisty požadovaných 5 % elektrické energie z větrných elektráren, bylo by zapotřebí na území USA postavit dalších 132 000 větrných turbín. To je téměř neuvěřitelné a hlavně nepředstavitelné množství. Je pro tento počet turbín k dispozici jeden z klasických výrobních zdrojů – půda? Je k dispozici za přijatelnou cenu? Stojí navíc za to lopatkami těchto turbín „ekologicky“ (nebo v zájmu environmentalistů) usmrtit 12–15 milionů ptáků ročně? A co s estetikou krajiny (jak vidíme na sever od Vídně nebo pod Berlínem)?

Nahradit Temelín větrnými elektrárnami by vyžadovalo instalovat zhruba 5 000 větrných elektráren. Kdyby byly postaveny vedle sebe, vytvořily by řadu z Temelína do Bruselu.

Václav Klaus,
vlastní propoččet, viz. příloha č. 3

R. Mendelsohn, profesor environmentálních studií na Yaleově univerzitě, říká velmi důležité na téma Sternovy zprávy toto: „Je snadné představit si jednu větrnou turbínu a jeden solární panel. Aby bylo možné dosáhnout cílů Sternovy zprávy, je třeba instalovat 5–10 miliónů hektarů solárních panelů (pokud možno, co nejbližší k rovníku), 2 milióny větrných turbín na 33 miliónech hektarů. Pěstování biomasy by si vyžádalo 500 miliónů hektarů zemědělské půdy“ (Mendelsohn, 2007, str. 45). Dodává, že jsou zcela opomíjeny environmentální důsledky těchto projektů.

Abychom nahradili elektřinu vyrobenou v našich jaderných elektrárnách, museli bychom buď postavit asi 20 000 větrných elektráren nebo osadit milión hektarů půdy jinak neúčinnými plodinami – tzv. biomasou, která může sloužit jako palivo. Milión hektarů je čtvrtina veškeré orné půdy nebo sedmina celkové rozlohy naší země.

Martin Říman,
ministr průmyslu a obchodu
České republiky

V argumentaci tohoto typu by bylo možné pokračovat dále a dále, ale mně teď nejde o nic více, než o ukázkou toho, že špatně pojatý „princip opatrnosti“ vůči nebezpečí plynoucím z používání uhlí či jaderného paliva – tedy bez důsledné, podrobné a pečlivé „cost-benefit“ analýzy – přináší zcela neefektivní řešení, která budou naši budoucnost zatěžovat více než neúměrně. **Vždy je totiž v lidském životě „něco za něco“. I opatrnost. Ta bývá nejdražší.** Říkat opak je nezodpovědným populismem.

V rozhovoru pro ICIS Chemical Business (Lomborg, 2007) uvádí B. Lomborg několik dobrých příkladů onoho „něco za něco“. Je odhadováno, že i přes regulaci pesticidů dochází v USA ročně zhruba k dvaceti úmrtím na rakovinu z důvodu jejich reziduí v potravinách. Plně zakázat pesticidy tedy zachrání 20 lidských životů ročně. Zvýšení nákladů na pěstování ovoce a zeleniny (bez pesticidů) zvýší jejich ceny a sníží jejich spotřebu minimálně o 10–15 % s odhadem, že to zvýší počet úmrtí na rakovinu o 26 000 ročně. Poměr 20 ku 26 000 je velmi výmluvný. Kde je onen princip opatrnosti?

Podobně se dá uvažovat o působení zvýšení teplot. Odhady říkají, že ve Velké Británii může být kolem roku 2050 o 2000 úmrtí ročně z vedra

více. Současně je odhadováno, že bude o 20 000 úmrtí z chladu méně. Znovu podobný poměr. Velmi srozumitelná jsou i data z USA. V citované knize I. M. Goklany ukazuje, že za období 1979–2002 zemřelo v USA v součtu 8 589 lidí kvůli horku, zatímco 16 313 lidí kvůli chladu (str. 167). Vypadá to tedy tak, že by mírné zvýšení teplot mohlo jedině prospět, i když se jedná jen o 0,056 % všech příčin úmrtí.

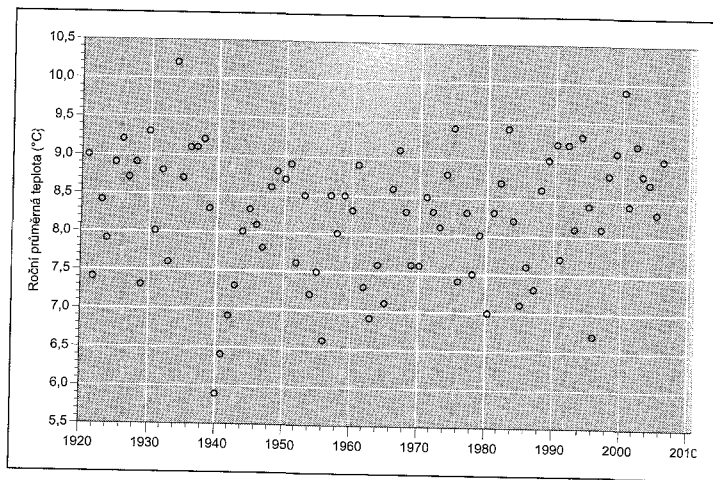
Čili analýza nákladů a výnosů (efektů) ano, apriorismus principu preventivní opatrnosti ne.

Kapitola 6

Jak je to s globálním oteplováním v realitě?

Možná by stálo za to, uvést nejprve nějaká ilustrativní data. A nechodit pro ně příliš daleko. Český hydrometeorologický ústav vydal v březnu 2007 krásný **Atlas podnebí Česka** (slovo krásný použiji, když zapomenu na zkomolení názvu České republiky). Poprosil jsem jeho autory, ať mi dají jednu náhodnou časovou řadu z jedné stanice, kde se u nás dlouhodobě měří počasí. Sami mi doporučili, že to nemá být Praha a sami vybrali stanici Opava.

Vývoj teploty v Opavě za období 1921–2006 ukazuje graf č. 3.

Zdroj: Český hydrometeorologický ústav

Na první pohled žádný vývoj v čase vidět není. Průměrná hodnota teploty v Opavě za 86 let je 8,3 °C. Pokusíme-li se tato data pomocí regresní analýzy vyrovnat přímkou, dostaneme hodnotu trendové složky 0,0028 °C za rok. Pro porozumění laiků to znamená zvýšení průměrné teploty o 0,028 °C za desetiletí a o 0,28 °C za století. Je samozřejmě jasné, že odhad tohoto parametru není statisticky významný, ale mně vůbec nešlo o hledání křivky, která by co nejpřesněji vyjadřovala těchto 86 hodnot časové řady. Stejně dobře vím, že mnohé – při relativně krátké časové řadě – závisí na volbě počátku a konce časové řady, ale

tu jsem si já nevymyslel. Je evidentní, že jiná volba počátku by mohla dát jiný výsledek.

Je možné „hrát si“ s počátkem, konec konců i s koncem časové řady, ale i to je velmi výmluvné. Je možné počítat různé klouzavé průměry. Meteorologové mi spočítali standardní jedenáctiletý klouzavý průměr – protože to odpovídá periodě sluneční činnosti, já si sám spočetl např. i třicetiletý klouzavý průměr, ale nic zásadního to nepřináší. Třicetiletý průměr ukazuje počáteční vysoké hodnoty, pokles do 70. let a mírný vzestup poté. Pro laiky je asi jednodušší podívat se na průměry jednotlivých dekád. Při celkovém průměru 8,3 °C je průměr dekád 1921–30 a 1931–40 ve výši 8,5 °C, což je hodnota, která byla znovu dosažena až v dekádě 1991–2000. Jediné teplejší období než dvacetiletí 1921–1940 je neúplná dekáda 2001–2006. Tato data nechci vůbec zobecňovat, ani přeceňovat, pouze je uvádím jako výchozí ilustraci problému.

Něco úplně jiného než společenskovední úvahy, prováděné na předcházejících stránkách, jsou výsledky seriózní empirické analýzy klimatických změn, včetně globálního oteplování jako takového, jejich věrohodnost a navíc ještě – jako další dimenze všeho – věrohodnost jejich mediální prezentace. I když se tomu člověk skoro

vzpírá uvěřit, jedná se téměř o dvě rozdílné věci.

Patrick J. Michaels, bývalý prezident Americké asociace klimatologů, ve své knize **Meltdown: The Predictable Distortion of Global Warming by Scientists, Politicians and the Media** (Michaels, 2004) fenomén globálního oteplování – pro mne přesvědčivě – zpochybňuje a klade tři základní otázky, které racionálním způsobem strukturují celý problém:

1. dochází vůbec ke globálnímu oteplování?
2. jestli ano, způsobuje ho svou aktivitou člověk?
3. i jestli ho způsobuje člověk, dá se s tím něco dělat?

Čtvrtou otázkou by bylo, zda eventuální mírné zvýšení teploty vadí.

Velmi podobně formuluje tyto otázky další významný americký vědec, prof. **S. F. Singer**, např. ve svém příspěvku **The Climate Change Debate: Comment** (Singer, 2006):

1. existují důkazy – pro či proti – o významném vlivu člověka na dnešní oteplování?
2. bylo by teplejší klima lepší nebo horší než to dnešní?
3. může člověk s klimatem cokoli udělat?

Tito, a mnozí další autoři docházejí ke zcela odlišným názorům, než je dnes módní a politicky korektní a zabývají se navíc tím, proč tomu tak je. Nedomnívají se, že je tak velký spor ve vědě samotné. P. J. Michaels ve své poslední studii **A Review of Recent Global Warming Scare Stories** (Michaels, 2006) pozorně analyzuje na straně jedné „nedávné vědecké zprávy o klimatických změnách“ a na straně druhé „veřejnou komunikaci těchto zpráv“. Dodávám, že to bylo ještě před publikací nikoli celé Sternovy zprávy, ale pouze jejího politického shrnutí a že to bylo před „politickým shrnutím“ 4. zprávy IPCC. Za zásadní neštěstí považuje to, že existuje **obrovský rozdíl mezi původními vědeckými zprávami a veřejnou prezentací jejich výsledků v běžně dostupných médiích**. Důsledkem jsou masově šířené polopravdy, ne-li přímé dezinformace, což – zdá se – jejich autoři dělají záměrně a často hlavně proto, aby mohly být maximalizovány jim samým štedře poskytované veřejné fondy na zkoumání událostí předvídajících nedozírné katastrofy. Čím vypadá katastrofa „nedozírněji“, tím je peněz k dispozici více.

Velmi podobně se k tomu vyjadřuje **L. Motl**, český fyzik pracující na Harvardově univerzitě, ve svém článku **Pochybnosti o globálním oteplování**

(Motl, únor 2007). „Vědcům, jejichž bádání může vést k odlišným předpovědím, nebo k odlišnému vysvětlení existujících dat, je běžně vyhrožováno, jsou obviňováni ze spolčení se ‚zlými‘ ropnými společnostmi a není jim umožněno využívat grantových zdrojů a postupovat v kariéře. Pokud někdo přece jen k nepohodlným závěrům dospěje, jeho články nejsou otištěny. Mezi články, které otištěny jsou, se znovu vybírá podle ideologického klíče. Shrnutí vědeckých zpráv píše politicky nejaktivnější, a tudíž i nejzaujatější členové, vědeckých týmů.“ K tomu snad ani není třeba nic dodávat. Toto jsme někteří v komunistické éře prožili na vlastní kůži. Pro dnešní frustrované autory to musí být pocit velmi podobný.

Přesně a nesmírně výstižně nám tento problém, pro leckoho jistě natolik drasticky, že tomu nechce uvěřit, popsal **Michael Crichton** ve své knize **State of Fear** (2004, česky *Říše strachu*, 2006), který k tomu navíc přidal svůj zcela mimořádný beletristický um. Tato kniha je povinnou literaturou, ač je to pouhá „fiction“. Stejně tak **Norman Lamont**, bývalý britský ministr financí, ve svém eseji **Appeal to Reason** (Lamont, 2006) považuje „za šokující nedávné pokusy zastavit financování těch klimatologů, kteří nezastávají alarmistické pozice“.

V poněkud odlišné argumentaci se stejnému problému věnuje **Julian Morris** ve svém článku **Popper, Hayek and Environmental Regulation** (Morris, 2005), v němž se zabývá obecnějšími otázkami vytváření vědeckých teorií. Odvolává se na **Popperovu** kritiku vzniku vědeckého monopolu (Popper, 1975) a připomíná obecný problém monopsonu, čili situace, kdy existuje jen jeden „kupující“. **V případě environmentálních doktrín je tímto monopolním kupujícím stát.** Morris dochází k závěru, že díky tomuto mechanismu „jdou peníze k těm vědcům, o nichž se dá předpokládat, že potvrdí prognózy o hrozivých klimatických změnách a o tom, jaké budou mít nepříznivé následky pro člověka“ (str. 13). A to i v situaci, kdy je zřejmé, že je „klima, na rozdíl od zítřejšího počasí, příliš komplexní na to, aby se dalo predikovat“ (str. 14).

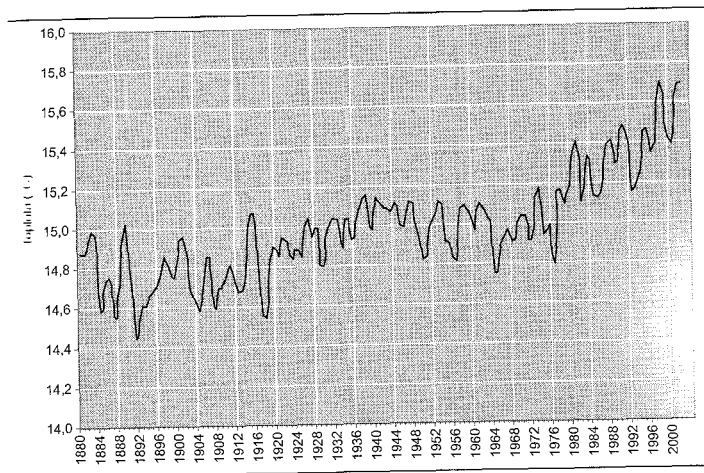
Takové znevažování vědy naštěstí nedělají všichni. Seriózní statistický pohled a odmítání her s čísly přináší např. **Bjørn Lomborg** a jeho **Skeptický ekolog** (Lomborg, 2006), o jehož knize u nás – když se o ní diskutovalo ve světě, ani při jejím českém vydání – žádná hlubší diskuse neproběhla. (Osud této knihy mezi environmentalisty a jejich „fellow travellers“ jsem se pokusil ukázat v článku **Křečovitá reakce ekologických aktivistů**

již v únoru 2004, který je uveden jako příloha č. 2 k této knize).

Velmi podobnými slovy se k tomu vyjádřil Luboš Motl: „Stačilo, když Björn Lomborg shromáždil argumenty o tom, že by případné oteplování mohlo být pro lidstvo prospěšné. Dánská moderní inkvizice, přesněji řečeno Dánský výbor pro vědeckou nepoctivost, začal na objednávku ekologických aktivistů bleskově pracovat na Lomborgově exkomunikaci a trvalo rok, než byl Lomborg rehabilitován“ (tamtéž). Podobně to vidí i I. M. Goklany: „V jedné z nejbizarnějších epizod vztahu vědy a víry od dob Galileova odsouzení byl Lomborg obviněn organizací, která má orwellovské jméno – Dánský výbor pro vědeckou nepoctivost“ (str. 7).

Dává vůbec smysl mluvit o oteplování země, vídíme-li to v časovém kontextu stovek miliónů let vývoje naší planety? Každé malé dítě se ve škole učí o kolísání teplot, o době ledové, o úplně jiné vegetaci ve středověku než dnes (i na našem území) a stejně tak si nutně všimá, že i za jeho života dochází k teplotním rekordům (ale v obou směrech). Měsíc leden 2007 zaznamenal u nás překonání teplotního rekordu za posledních 46 let. Bylo před 46 lety také globální oteplování, nebo byl právě tehdy, před 46 lety, nějaký náhodný výkyv?

Jak je možné alternativně prezentovat časové řady, velmi názorně ukazují následující 2 grafy, převzaté z Crichtona (2005). První z nich volbou měřítka a délky časové řady vývoj dramatizuje, druhý naopak velmi „zklidňuje“.

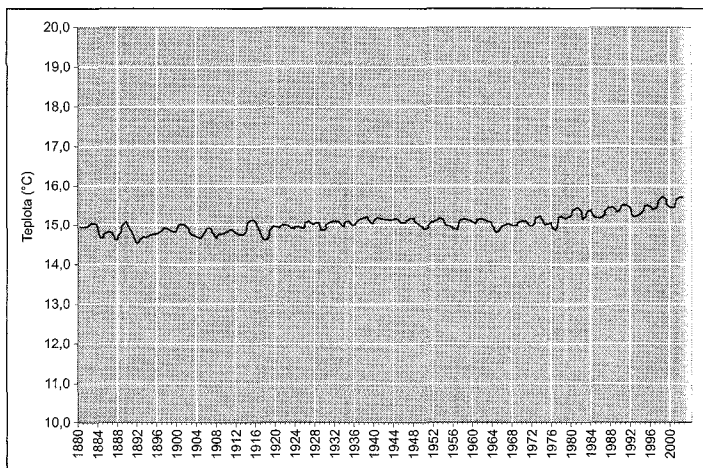

Celosvětová průměrná teplota v letech 1880–2003.

Zdroj: M. Crichton, *Our Environmental Future*, National Press Club, Washington D.C., 2005

Jak se dívat na poslední vývoj klimatu? L. Motl přesně říká: „Výrok, že oteplování ve 20. století bylo bezprecedentní, byl vtělen do tzv. hokejkového grafu, který se stal symbolem 3. zprávy OSN o klimatu z roku 2001. Podle tohoto grafu byla průměrná teplota země devět set (či více) let v podstatě

konstantní a kolem roku 1900 prudce vystřelila nahoru (vlivem člověka). Ukázalo se ovšem, a to zejména zásluhou relativních outsiderů Stevena McIntyra a Roose McKictricka, že „hojckový graf“ byl postaven na chybných statistických metodách. Z nové klimatické zprávy OSN pro rok 2007 byl původní „hojckový graf“ potichu vymazán a všichni se tváří, jako by nikdy neexistoval“ (tamtéž). Podobně o osudu tohoto hojckového grafu, jehož původním autorem byl v roce 1998 M. Mann, hovoří M. Crichton ve své washingtonské přednášce z ledna 2005 (Crichton, 2005).

Celosvětová průměrná teplota v letech 1880–2003.

Zdroj: M. Crichton, *Our Environmental Future*, National Press Club, Washington D.C., 2005

Zmíněná Michaelsova kniha s příznačným názvem **Meltdown** (Michaels, 2004, např. o netání ledovců) je v tomto smyslu také zcela přesvědčivá. Podobně o tom v českém kontextu hovoří **J. Novák** v článku **Klima se dramaticky otepluje. Přijde doba ledová?** (Novák, 2007). Zdůrazňuje právě onu dlouhodobost vývoje klimatu. Říká, že kdyby lidé žili tisíc let, „zažili by kurióznější věci... zemědělské usedlosti v Grónsku, sněhové Vánoce uprostřed českého léta, vinnou révu zrající na dnes nehostinném Newfoundlandu nebo zamrzlá moře u pobřeží Evropy“. Stejně tak by měli lidé – konzumenti teorií o globálním oteplování – domýšlet, že „holandští mistři kreslili bruslaře na zamrzlém Severním moři“. To, „čemu říkáme globální oteplování, zřejmě odstartovalo ještě před začátkem průmyslové revoluce“ (str. 2), tedy před okamžikem hypoteticky ničivého vlivu člověka na globální klima.

Podobně argumentuje i další český autor **J. Balek** v článku **Hydrological Consequences of the Climatic Changes** (Balek, 2006). Podle něho „klimatická variabilita a změny byly vždycky vyvolávány mimozemskými periodickými vlivy“ (str. 357). „Intenzivní aktivity člověka probíhají v historii planety zcela krátkou dobu, zatímco více či méně výrazné změny klimatu probíhaly neustále, dávno

před tím, než se v celém procesu mohla jakákoli činnost člověka uplatnit“ (str. 368).

V osobní korespondenci velmi podobně argumentuje další český autor **George Kukla** z Kolumbijské univerzity v New Yorku: „Současné oteplování je přirozený proces, způsobený měnicí se geometrií oběhu Země kolem slunce. Není na prosto nic, čím by ho mohlo lidstvo zarazit, i kdyby chtělo.“ Velmi hezky říká, že je to proces, ke kterému „lidstvo, alespoň prozatím, přispívá minimálně. Přispívá, rozhodně ho ale nezpůsobuje!“

Již L. Motlem zmíněný **R. McKittrick**, v článku **Is the Climate Really Changing Abnormally?** (McKittrick, 2005), na základě velmi pečlivé statistické analýzy myšlenku výrazného globálního oteplování také odmítá. Argumentuje, že „závěr dvacátého století se nachází v rámci přirozeného klimatického výkyvu“ (str. 10) a že v žádném případě „není klimaticky unikátní ve srovnání s nedávnou historií“ (str. 11).

Důležitou argumentaci v tomto směru přináší studie **S. F. Singera a D. T. Averyho** s názvem **The Physical Evidence of Earth's Unstoppable 1500 Year Climate Cycle** (Singer, Avery, 2005), která je shrnutím velmi rozsáhlé vědecké literatury o dlouhodobém kolísání teploty na zeměkouli

(odkazuje na 101 vědeckých prací) a vlastně i zkrácenou verzí před několika týdny vydané knihy s podobným názvem (Singer, Avery, 2007). Už z nadpisu je zřejmá **základní hypotéza autorů: „klimatický cyklus v délce 1500 let (plus-mínus 500 let)“** a jeho „unstoppable“ (tedy nezastavitelný) charakter.

Osobně se domnívám, že k mírnému oteplování dochází. Ale myslím, že oteplování bude daleko menší než predikují současné modely klimatologů. Mnohem menší. Bude těžko změřitelné.

Fred Singer, University of Virginia

Autoři nezpochybňují, že dochází k jistému, byť velmi mírnému oteplování, ale na základě velice rozsáhlé analýzy jsou přesvědčeni o tom, že je toto mírné oteplování součástí onoho 1500letého cyklu a že „s tím má lidská činnost jen velmi málo co do činění“ (str. 1). Hovoří proto o „**středověkém oteplování**“ – zhruba v období mezi lety 950–1300, „**o malé době ledové**“ – v období 1300–1850 a konečně o „**moderním oteplování**“ po roce 1850. Přinášejí řadu důkazů zcela scien-

tistního typu, a z posledních období, kdy existují i písemné záznamy, i „lidské“ argumenty.

Za poněkud vedlejší (v kontextu této mé diskuse) považují Singerův a Averyho výklad příčin tohoto cyklu, který nepovažují za endogenní, ale za exogenní, související s chováním Slunce, které – jak je všeobecně známo a akceptováno – „není konstantní“ (str. 5). Podobně uvažuje i **S. Baliunasová** (z harvardského Centre for Astrophysics), která také argumentuje, že „klíčovým prvkem přirozené variability klimatu na Zemi je slunce“ a že „dosud nerozumíme solárním cyklům do té míry, abychom je mohli zakomponovat do našich modelů klimatických změn“ (převzato z **Reexamining Climate Change: Science, Economics and Policy**, Baliunas, 2003, str. 2).

Přesvědčivá je i diskuse Singera a Averyho o vývoji ledovců, která je velmi podobná argumentům Michaelse. I ledovce mají v tomto 1500letém cyklu velmi očekávaný vývoj. Po roce 1850 sice dochází k úbytku ledovců (i když jen některých), ale – poněkud překvapivě – „nejsou žádné důkazy, že arktické ledovce ubývají rychleji ve 20. století“ (str. 14). Naopak, „úbytek ledovců se rok od roku snižuje“. Podobný vývoj je u alpských ledovců. Od roku 1850 do dneška ztratily 60 % svého ledu, ale zajímavý je průběh v čase. Ztratily

20 % v období 1855–1890, zůstaly beze změny v období 1890–1925, dalších 26 % ztratily v období 1925–1960, zůstaly beze změny v období 1965–1980, a ztratily dalších pouze 5 % po roce 1980, kdy „teprve“ vzniklo environmentální hnutí a kdy si lidé – nikoli vědci – tohoto fenoménu povšimli. Vazba ubývání ledovců na skleníkový efekt je proto evidentně nulová. Ač není mým úmyslem jít až do těchto detailů, tyto věci jsou také velmi důležité.

Oblast kolem Kilimandžára se ochlazuje, ale ledovec už více než 100 let ustupuje. Nikoli kvůli oteplování, ale kvůli dlouhodobému poklesu srážek.

Ch. C. Horner,
Competitive Enterprise Institute

Podobná je diskuse o zvyšování hladiny moří. V zatím nepublikovaném textu z prosince 2006, připomíná S. F. Singer, že od poslední doby ledové před 18 000 lety došlo ke zvýšení hladiny moří o 120 metrů! V posledních stoletích zvyšování pokračuje o zhruba 18 cm za 100 let. Zastává názor, že k žádné akceleraci tohoto procesu ne-

dochází a že k ní ani nedojde (na rozdíl od názorů Jamese Hausera, o kterého se opírá Al Gore a který pro 21. století předpovídá vzestup hladiny nikoli o 18 cm, ale o 6 metrů!).

Více mne zaujalo něco jiného, pro mne zcela klíčového. První Mezivládní panel OSN v roce 1990 odhadoval – zcela suverénně – vzestup hladiny moří v 21. století o 66 cm (málo proti Hauserovi, moc proti Singerovi). Druhý panel v roce 1996 snížil odhad na 49 cm (s variabilitou 13–94 cm). Třetí, v roce 2001, už dal jen rozpětí 9–88 cm (a tedy žádnou nejpravděpodobnější hodnotu) a poslední, v roce 2007, odhaduje daleko střízlivějších 14–43 cm. Dlouhá léta jsem se zabýval analýzou časových řad a proto tyto posuny názorů – s přibývajícími daty a se složitějšími modely odhadu parametrů časových řad – nijak nekritizuji. Kritizuji ale to, že je na základě těchto dat vytvářen dojem, že je situace stále dramatičtější. Goklany (2007, str. 181) cituje z práce Churcha a Whitea z roku 2006, že se dá předpokládat, že do roku 2100 dojde ke zvýšení hladiny moří o 28–34 cm. To je smysluplný odhad.

Za zcela fundamentální – zejména pro nescientistního čtenáře – považuji text profesora Kalifornské univerzity **J. M. Hollandera** nazvaný **Rushing to Judgment** (Hollander, 2003). I on

považuje „cykly oteplování a ochlazování za součást přirozeného klimatu Země v období miliónů let“ (str. 64) a proto vidí jako zcela přirozené, že se Země v posledních dvou stoletích otepluje, když se „v předcházejících pěti stoletích ochlazovala“ (tamtéž). Mnoho ze silných výroků o globálním oteplování, o jeho příčinách, i o jeho důsledcích považuje za výroky, které jsou založeny „více na politice než na vědě“, neboť „vědecké nejistoty o těchto věcech jsou více než enormní“. Dodává, že je „v současné politické atmosféře legitimní vědecký spor o klimatických změnách zcela ztracen v politickém hluku“. Slova vědecký spor a politický (a já bych dodal mediální) hluk jsou moc hezká.

Hollander připomíná, že by „bez skleníkových plynů byla země příliš studená, že by všechna voda na naší planetě byla zmrzlá a že by se život, jak ho známe, vůbec nemohl vyvinout“ (str. 65), ale současně říká, že „empirická věda nedokázala, že existuje nesporná vazba mezi zvýšením objemu oxidu uhlíku a globálním oteplováním“ (str. 66). Navíc argumentuje, že se „od roku 1860 teplota na zemském povrchu do dnešního dne zvýšila jen o 0,6 °C, což nijak nekoreluje s růstem spotřeby pevných paliv, protože více než polovina růstu teploty nastala před rokem 1940“ (str. 67). Od

roku 1940 do 1980 se podle Hollandera Země naopak ochlazovala – o 0,1 °C, ale pak se za další dvě desetiletí „oteplila“ o 0,3 °C. (Dodávám pro pořádek, že další autoři vidí ochlazování jen do poloviny sedmdesátých let.)

Zajímavý je i jeho „regionální“ argument. Na teritoriu „Spojených států, které jsou velkým ‚spalovačem‘ pevných paliv, došlo po roce 1930 k daleko většímu ochlazování než na zbytku zeměkoule“ a oteplování se tam vyskytovalo jen do třicátých let.

Závěr Hollandera je jasný: „**v průběhu dokumentované lidské historie lidské bytosti přeživaly a prosperovaly v klimatických zónách, které byly jedna od druhé daleko odlišnější než cokoli, co je představitelné na základě dnešních diskusí o změnách globálních teplot**“ (str. 74). To považuji za naprosto klíčové.

Podobným způsobem se ptá **I. Brezina** v článku **Mýtus vědeckého konsensu o globálním oteplování** (Brezina, 2007): „Proč jsou umlčovány hlasy odborníků, kteří povrchní představu o globálním oteplování zpochybňují?“ (str. 62). Odkazuje na českého klimatologa J. Svobodu, podle něhož se „nacházíme v teplé části přirozeného klimatického výkyvu“, navíc s dodatkem, že „dnešní oteplování pomalu končí a bude se ochlazo-

vat.“ Brezina se podobně ptá, proč média nezmiňují tzv. **Heidelberský apel** (z roku 1992), tzv. **Lipskou deklaraci** (z roku 1996), která říká, že „navzdory všeobecnému přesvědčení neexistuje vědecký konsensus o významu oteplování“ (str. 64), stejně jako tzv. **Oregonskou petici** (z roku 1998), která je založena na tom, že „neexistuje žádný přesvědčivý důkaz, že lidské uvolňování skleníkových plynů způsobuje katastrofické oteplování zemského povrchu a změny klimatu.“ Všechny tyto dokumenty podepsaly tisíce vědců. Cituje i prezidenta Americké meteorologické společnosti **M. Rosse**, který říká, že „představa, že lidé významně přispívají ke globálnímu oteplování, je nejmasivnějším zneužitím vědy, jaké jsem kdy viděl“ (str. 66). Stejně píše L. Motl: „Představa, že klimatické změny jsou čímsi, co vyrobil člověk, je veskrze naivní.“ Je naopak přesvědčen, že o těchto „věcech žádné definitivní názory nelze učinit“ a že „teorie o antropogenním globálním oteplování nebyly otestovány tak, jak věda žádá“ (Motl, únor 2007).

Zmíněný „Heidelberský apel“ z doby „Summitu Země“ v Rio de Janeiru v roce 1992 původně podepsalo 425 vědců. Dnes je jich podepsáno více než 4 000 a je mezi nimi i 72 nositelů Nobelovy ceny (objevil jsem tam nejen ekonomy jako

G. Debreua, W. Leontiefa, H. M. Markowitze, J. Tinbergena, ale zaujalo mne, že to podepsal i mimořádně zajímavý a plodný futurolog Alvin Toffler a – jestli se nepodepisuje pod všechno – i třeba Elie Wiesel).

V tomto „Heidelberském apelu“ je napsáno i toto: „Přirozený stav, občas idealizovaný jako něco, k čemu bychom měli směřovat, neexistuje a pravděpodobně nikdy neexistoval, při nejmenším od okamžiku, kdy se objevil člověk.

Plně se přihlašujeme k úkolům vědecké ekologie vesmíru, jehož zdroje musí být analyzovány, monitorovány a uchovávány.

Požadujeme však, aby toto analyzování, monitorování a uchovávání bylo děláno podle vědeckých kritérií a nikoli na bázi iracionálních předsudků.

Varujeme proto authority, které mají na starosti osud naší planety, před rozhodnutími, která jsou založena na pseudovědeckých argumentech a na chybných nebo irelevantních datech.

Největším zlem, které brzdí naši Zemi, jsou nevědomost a potlačování myšlení, nikoli věda, technologie a průmysl, neboť ty problémy lidstva řeší.“

K tomu snad není třeba nic dodávat.

Velký rozruch – v průběhu psaní tohoto mého textu – vyvolala publikace tzv. **Shrnutí pro politiky**

(Summary for Policymakers), která informovala, před publikováním celého textu, o 4. zprávě IPCC (Mezivládního panelu o klimatických změnách Organizace spojených národů). V závěru ledna a počátkem února 2007 vyvolala v celém světě velkou pozornost, protože – na bázi oné, zatím nepublikované, celé zprávy – naznačovala „nedozírné změny“.

K té se při neznalosti vlastní zprávy vyjadřovat nebudu, ale za pozoruhodné považuji něco jiného. Je jím alternativní dokument, tzv. **Nezávislé shrnutí pro politiky** (Independent Summary for Policymakers), které – na základě dat IPCC, ale nezávisle na IPCC – připravila skupina deseti významných vědců ze šesti zemí v prvních únorových dnech roku 2007 pro Fraser Institute v kanadském Vancouveru. Kromě těchto deseti autorů bylo požádáno dalších 54 vědců z patnácti zemí o důkladné posouzení tohoto konkurenčního shrnutí. Na otázku, nakolik považují toto „druhé“ shrnutí práce IPCC za férové a spravedlivé, na stupnici 1–5 (čím vyšší, tím lepší hodnocení) dostal tento rozsáhlý a složitý text známku 4,4, což je – při značně rozporných názorech na tyto věci v dnešní klimatologii – mimořádně vysoká známka. Proto se o něj mohu – jako laik – opírat.

Toto alternativní shrnutí vzniklo proto, že v „prvním“ shrnutí „je nedostatečně prezentován výzkum, který nesouhlasí s hypotézou oteplování z důvodu skleníkových plynů“ a protože „jsou tam různé kontroverzní otázky prezentovány jednostranně“ (str. 5). Za největší problém jeho autoři považují to, že „Shrnutí pro politiky“ není napsáno vědci, ale že je výsledkem procesu vyjednávání mezi bezejmennými byrokraty – delegáty zemí, které projekt sponzorují. Jejich výběr argumentů nemusí a ani nemůže vyjadřovat priority a záměry vědecké komunity“ (tamtéž).

Za velmi sporné považují jeho autoři i to, že i když IPCC uvádí seznam zúčastněných vědců, není jasné, zda tito vědci s výsledným textem souhlasili či „vznášeli vážné námitky“. V minulosti totiž bylo běžné, že „jejich námitky byly ignorovány a přesto jim bylo v závěrečném dokumentu děkováno, čímž byl vytvořen dojem, že souhlasí“ (tamtéž).

Uvedu hlavní – alespoň pro mne – závěry onoho „Nezávislého shrnutí“:

– „IPCC bere pouze omezeně v úvahu aerosoly, sluneční aktivitu a využívání zemského prostoru člověkem jako příčiny klimatických změn ve 20. století“, i když je zřejmé, že podle určitých

důkazů „sluneční aktivita ve 20. století dosáhla historicky vysoké úrovně“ (str. 7);

- „Existují historické příklady velkého přirozeného globálního oteplování a ochlazování v dávné minulosti. Země se nyní nachází v teplé meziledové době a teploty v předcházející meziledové době byly teplejší než dnes“ (str. 7);
- „argumenty, že skleníkové plyny mohou vyvolat významné oteplování, jsou vážné a má jim být věnována pozornost, ale argumenty pro tuto hypotézu závisí výlučně na počítačových simulacích a nikoli na formálních teoretických argumentech“ (str.8);
- „skleníkový efekt je nevhodná metafora“ (str. 9);
- „tempo růstu emisí CO₂ je stejně rychlé nebo mírně pomalejší než tempo růstu světové populace“ (str.11), což znamená, že „za posledních 30 let emise CO₂ na hlavu nevzrostly“;
- „klíčovou roli v klimatu Země hrají aerosoly. Jejich potencionální vliv může být až třikrát větší než vliv CO₂, ale vědecké pochopení jejich vlivu je v kategoriích „malé“ až „velmi malé“ (str. 12);
- „sluneční aktivita byla ve 20. století v kontextu posledních 400 let mimořádně vysoká“ (str. 14);
- „co se týče nižších vrstev atmosféry průměrná

- teplota v letech 1979–2004 se v nich zvyšovala od 0,04 °C do 0,20 °C za desetiletí“, což – extrapolováno – dává na příští století čísla nárůstu za dekádu „od 0,14 °C do 0,58 °C“ (str. 19);
- „globální průměrná teplota na zemi a mořích vykazovala rostoucí trend v období 1900–1940 a znovu od roku 1979 do dnešních dnů“ (str. 20), ale „význam trendů růstu teploty byl v předcházejících analýzách IPCC pravděpodobně zveličen“ (str. 21). Autoři důrazně upozorňují, že „výsledky trendové analýzy závisí na použití statistického modelu“, o čemž bych mohl za 15 let práce se statistickými a ekonomickými modely mnohé vyprávět;
 - „vnímání nárůstu extrémních klimatických událostí souvisí se zvýšeným reportováním a není dostatek dat, aby jejich nárůst mohl být potvrzen“ (str. 25). Dokonce se tam uvádí, že jsou výsledky vysoce ovlivněny „zařazením mimořádně horkého léta v Evropě do této analýzy“;
 - „v průběhu posledních tisíciletí se hladina moří zvýšila o 120 metrů, ale stabilizovala se před 3 000–2 000 lety“ (str. 28). Za posledních 2 000 let byla změna zhruba nulová. „Dnešní doba ukazuje, že se globální hladina moří zvyšuje o 2–3 mm za rok“ (tamtéž);

- „alpské ledovce zmizely před 9 000–6 000 lety“ a „začaly znovu růst až do roku 1800“. Teprve pak začaly znovu mizet, i když se jejich pokles v posledních letech zastavil;
- „v průběhu posledních 100 milionů let bývaly teploty vyšší než dnes a před 50 milióny let byly teploty dokonce daleko vyšší“ (str. 34). Největší zalednění bylo před 21 000 lety;
- „dnešní výzkum rezolutně odmítá hypotézu tisíciletého ‚hokejkového‘ pohybu globálních teplot, který se stal základem 3. zprávy IPCC v roce 2001“ (str. 36);
- i ze Čtvrté zprávy IPCC vyplývá „že různé modely dávají výsledky lišící se v řádu 10“ (str. 39);
- přes všechny nejistoty se zdá být pravděpodobné, že zvýšení CO₂ a teplot „v průběhu 100 let způsobí zvýšení hladiny moří o 20 cm (±10 cm)“ (str. 45);
- „koncepčnější metodologickou otázkou je předpokládaná stacionarita klimatu bez zásahů člověka“ (str. 47), což neodpovídá realitě, protože „klima je předmětem přirozené variability – od dní ke staletím“;
- klíčovým je pro mne jejich silný závěr, že **„vzhledem k existujícím nejistotám je přisuzování klimatických změn lidskému faktoru věcí názoru“** (str. 51);

- stejně tak je pro mne klíčová věta, že „**nejsou přesvědčivé důkazy, že jsou nastartovány nebezpečné nebo bezprecedentní změny**“ (str. 52);
- závěrečná věta studie zní: „**existuje nevyhnutelný prvek nejistoty v jakém rozsahu lidé budou přispívat k budoucím klimatickým změnám**“ (str. 52).

Mám pocit, že toto není možné přehlédnout. Podrobně rozebírá předcházející zprávu i M. Crichton (2005). Dělá to způsobem detailního rozboru jednotlivých vět zprávy, což je mi velmi blízké. Musí být analyzovány jednotlivé věty a co z nich plyne. Lidé to často nedělají. Nikdo se bohužel nepozastavuje nad výroky „klima je částečně predikovatelné“, „stav vědy je dnes takový, že je možné pouze předkládat ilustrativní příklady možných výsledků“, „při jakémkoli hodnocení zůstává subjektivní prvek“, „dlouhodobé predikce budoucího klimatu jsou nemožné“. To všechno jsou věty z 3. zprávy panelu OSN zdůrazněné M. Crichtonem. Stačí to každému z mých čtenářů? Pro mne je to velmi přesvědčivé.

To všechno má svou nejen časovou, ale i prostorovou dimenzi problému, protože je evidentní, že se jedná o procesy, které v žádném případě nejsou symetrické a rovnoměrně rozprostřené po

celé zeměkouli. Bude eventuální oteplování výhodou či nevýhodou pro všechny nebo pro většinu či menšinu? Ukazuje se, že někomu bude ku prospěchu, někomu ke škodě. Zvýšení hladiny moří může být hrozné pro obyvatele onoho tichomořského ostrůvku, o němž tak přesvědčivě píše M. Crichton ve své „fiction“ (dodávám, že nikoli „science fiction“), ale zvýšení teploty může vést k tomu, že bude obyvatelná obrovská část Sibíře, která je rozlohou mnohatisíckrát větší. Nositel Nobelovy ceny za ekonomii T. C. Schelling říká, že „lidé se po celá tisíciletí pohybovali na velkých vzdálenostech a tím i ve zcela odlišných klimatických podmínkách. Rozdíly v klimatu byly daleko větší než ty, které nám dnes dávají jakékoli modelové prognózy globálního oteplování“ (Schelling, 1993).

I toto přesně vystihuje Luboš Motl: „Nikdo neumí vysvětlit, proč k oteplování v posledních 25 letech docházelo pouze na severní polokouli, a nikoli na jižní. Nikdo neumí vysvětlit, proč se mezi lety 2003 a 2005 ochlazovaly světové oceány, proč se od 30. let ochladilo Grónsko, proč byl rok 2006 o tolik chladnější než rok 2005, proč globální teplota mezi lety 1940 a 1970 klesala, když tehdy lidstvo emitovalo téměř stejně oxidu uhličitého jako dnes“ (tamtéž).

Za pro mne úplně novou tezi považuji jeho sdělení, že k „oteplování dochází nejen na Zemi, ale také na Marsu, Jupiteru, Saturnu, dokonce i na Plutu!“ Jeden můj přítel mi řekl, že je-li to pravda, je zbytečné psát tuto knihu. Stačilo by na 100 stránkách dokola opakovat tuto jedinou větu.

Vzhledem k technické vyspělosti, disponibilnímu bohatství, ale i organizovatelnosti jednotlivých zemí bude adaptabilita různých zemí a regionů světa na jakékoli změny nepochybně značně nestejněměrná. Dělat o tom jakékoli závěry s velkým časovým předstihem je evidentně chybné.

Bylo by dobře, kdybychom o všech těchto věcech začali vážně diskutovat, ale bez diktátu politické korektnosti. Kdesi jsem četl myšlenku nositele Nobelovy ceny za fyziku Wolfganga Pauliho, která se týkala něčeho jiného, resp. jiné teorie: „Tato teorie je bezcenná. Není dokonce ani jenom špatná.“ Teorie globálního oteplování a hypotéza o jeho příčinách, která je dnes masově rozšiřována, je možná špatná, možná i bezcenná, ale v každém případě je velmi nebezpečná.

Kapitola 7

Co dělat?

První a vlastně jedinou rozumnou odpovědí na otázku, která je v názvu této závěrečné kapitoly, je: nic, respektive nic zvláštního. Je třeba nechat probíhat – žádnými věrozvěsty absolutních pravd nespoutanou – spontaneitu lidského vývoje, protože jinak všechno dopadne daleko hůře. Žádným géniem či diktátorem neorganizovaný souhrnný výsledek jednání miliónů samostatně uvažujících lidí je neskonale lepší než jakékoli vědomé konstruování vývoje lidské společnosti.

Jak nám ukázal komunismus, velikášské lidské ambice, neskromnost a nepokora mají vždy špatné konce. Systém lidské společnosti je sice přiměřeně robustní, má své přirozené obranné mechanismy a leccos „unes“ (stejně jako příroda), ale každý pokus „poroučet větru a dešti“ se zatím vždy ukázal být velmi nákladným, dlouho-

době neúčinným a navíc lidskou svobodu likvidujícím. Pokus environmentalistů nemůže dopadnout jinak. V jakémkoli složitém systému (jakým je např. lidská společnost, ekonomika, jazyk, právní řád, systém přírody, klima, atd., atd.) je každý takový pokus předem odsouzen k nezdaru. Tuto zkušenost už lidstvo má a na nejruznější ortegovské „vzpoury davů“, které na ni vždy znovu a znovu chtěly zapomenout, zapomínat nesmí. V naší části světa to víme velmi dobře, nebo bychom to alespoň velmi dobře vědět měli.

Socialisté na straně jedné a environmentalisté na straně druhé si tradičně myslí, že čím je systém složitější, tím méně může a smí být ponechán sám sobě, tím více musí být řízen, regulován, plánován, konstruován. To není pravda. Mises s Hayekem (a kolem nich celá rakouská škola ekonomické vědy) nám ukázali, že je tomu – pro někoho možná trochu kontraintuitivně – přesně naopak. **Řídit a konstruovat je možné jen systémy jednoduché, složité nikoli.**

Složitý systém nemá a nemůže být účinně organizován lidským plánem, projektem, konstrukcí (v misesovské terminologii prostřednictvím „human design“), ale může být – řádně a bez tragických chyb – vytvářen jen a jedině skutečně svobodnou lidskou činností („human action“, jak

se ostatně jmenuje nejdůležitější Misesova kniha, která je agregací životů miliónů či miliard lidí. To je **základní koncepční návod, platný i pro environmentalistická témata, včetně globálního oteplování.**

Nejsme skeptici ohledně oteplování, ale máme oprávněné otázky ohledně rozsahu oteplování, ohledně důsledků oteplování a ohledně vhodných reakcí na oteplování. Znamená to, že jsme skeptiky ohledně návrhů politiky, což s námi sdílí většina ekonomů.

P. Green, S. F. Hayward,
American Enterprise Institute

Zmínil jsem „svobodnou lidskou činnost“, tedy svobodu. To ode mne není fráze, ani žádná povinná deklarace víry. Opakovaně říkám, že jde o svobodu, nikoli o přírodu, i když je to cíleně zamlčováno. Stále je nám „environmentalisticky“ vnučován termín „životní prostředí“. O svobodě člověka se ale nemluví. Již před několika lety jsem doporučoval raději mluvit o „prostředí pro život“, což tuto problematiku aspoň trochu posouvá od

vylučného zaměřování se na přírodu směrem ke společenskému uspořádání. Více než souhlasím s W. C. Denisem z amerického Liberty Fund, který to zformuloval zcela výstižně: „**Nejlepším prostředím pro člověka je prostředí svobody**“ („the best environment for man is the environment of liberty“). Trvám na tom, že právě a jedině tím je třeba poměřovat všechny environmentalistické představy a všechny jejich kategorické požadavky. **Dnešní debata o globálním oteplování je proto ve své podstatě debatou o svobodě.** Environmentalisté nás chtějí řídit ve všem možném i nemožném.

Právo mít děti by mělo být komoditou kupovanou a prodávanou jednotlivci na trhu, ale absolutně limitovanou státem.

Kenneth Boulding, profesor ekonomie

daleko lépe než dnes. Neznamená to dokonce ani to, že není možné a potřebné mít rozumnou, což ale znamená **neenvironmentalistickou politiku ochrany životního prostředí.** (Je to stejné jako to, že je třeba mít sociální politiku, ale bez socialistů.)

Každý člověk by měl dostat zdarma roční kvótu oxidu uhličitého. Spotřeboval by ho kupováním plynu, elektřiny a benzínu, železničních lístků a letenek. Když by mu to nestačilo, musel by si zbytek dokoupit od někoho, kdo by celou svou kvótu nevyužil.

George Monbiot, britský novinář

Není třeba všechno možné i nemožné shora násilně zakazovat či limitovat, ale ani – zdánlivě liberálněji – prohibitivně zdražovat. Vůbec není třeba brzdit ekonomický růst, protože jedině ten může průběžně vznikající ekologické problémy řešit (a dlouhodobě vyřešit) a to – jak bylo argumentováno již v kapitole 3 – působením dvou hlavních faktorů, které jsou s ekonomickým růstem neoddelitelně spojeny. Na straně jedné je to **technický pokrok** a díky tomu možnost šetrnějšího zacházení s přírodou, na straně druhé **bo-**

hatnutí společnosti a z něho plynoucí přesun potávků lidí od nezbytných, „subsistenčních“ věcí k luxusnějším statkům, mezi něž na jedno z předních míst patří právě ochrana životního prostředí. (Lidé se při růstu bohatství nechovají veblenovsky, nebo přesněji, nechovají se jen veblenovsky – viz T. Veblen **Theory of the Leisure Class**, publikovaná již v roce 1899.)

Zůstaňme u tisíců malých věcí. Zhasíme zbytečně svítící žárovky. Přiměřeně si topme a ještě přiměřeněji si „chladíme“, protože leckdy stačí otevřít okno. Nezahlcujme se zbytečnými „gadgets“, tedy nenutnými, naši pozornost a soustředěnost spíše rozptylujícími elektrickými spotřebiči. Nemějme největší možná auta. Neříkejme veřejné dopravě „socka“, což mne osobně opravdu velmi uráží. Nemaximalizujme vlastnictví co největšího počtu věcí, pokud možno dovezených z co největší dálky.

Před nedávnem jsem byl v Japonsku a v rámci toho i na ostrově Kjúšú ve městě minerálních pramenů, které se jmenuje Beppu. Při večeři se nám chlubil velmi dobrou minerální vodou, která tam tryská ze země prakticky všude. Druhý den v poledne jsme ale měli oběd na místní, nicméně velmi kosmopolitní univerzitě a dostali jsme k němu – ve skleněných, tedy těžkých lahvích – francouz-

ský Evian. Velmi jsem přemýšlel, jak musí být ekologicky náročně přes půl světa převážet obyčejnou vodu, které je navíc právě v tomto místě více než dost. Troufám si říci, že je ta nedovážená i lepší. Přesně to je o ekologii, resp. o šetrném zacházení s přírodou.

Vedle tisíce malých věcí je ale třeba udělat i pár věcí velkých, nicméně věcí základního systémového typu, nikoli věcí specificky ekologických. Je třeba vytvořit (resp. nenechat kazit a narušovat) společenský systém, který musí být schopen:

- **svými demokratickými politickými mechanismy zajišťovat lidskou svobodu a**
- **svými dominantními ekonomickými mechanismy, tj. trhem, fungujícími cenami a jasně definovanými vlastnickými vztahy, zajišťovat ekonomickou racionalitu (což znamená i úspornost), která je navíc totožná s racionalitou ekologickou a která je jedinou cestou k prosperitě (a bohatství).**

Podrobný rozbor těchto otázek daleko přesahuje možnosti a záměry tohoto mého textu, ale o příčinách ekologické úspornosti, resp. neúspornosti nám komunistická zkušenost řekla mnohé. Je proto více než iracionální, když environmentalisté kritizují trh, ceny, soukromé vlastnictví a ziskový motiv a označují je za viníky ekologických problémů současného světa. Víme to sice mnozí

teoreticky už dávno, ale komunistická praxe snad přesvědčila i ty zbývající: **bez trhu, cen, soukromého vlastnictví a zisku nejde slušně zacházet ani s člověkem, ale ani s přírodou.**

Zkuste si představit, že postavíte vedle sebe dva stožáry, asi 60 metrů vysoké.

Na jednom bude ventilátor, na druhém vrtule větrné elektrárny. Ventilátor bude poháněn elektrickou energií vyrobenou v uhelné nebo jaderné elektrárně. Vítr z ventilátoru bude roztáčet vrtuli elektrárny. Díky tomu, že výkupní cena elektriny z větrníků je třikrát vyšší než ta, která pohání ventilátor, je takový projekt ekonomicky smysluplný. Zaplatí se během jedenácti let a pak začne vydělávat.

Martin Říman,
ministr průmyslu a obchodu
České republiky

Něco jiného než tyto systémové předpoklady jsou konkrétní ekologické zásahy. Teď nemluvíme o běžném, ve vlastním zájmu člověka racionálně utvářeném lidském chování, ale o absolutistických zákazech chemických produktů (např. ne-

slavná historie DDT), o maximalistické evropské směrnici REACH, o povinném budování větrných elektráren (nedávno mi někdo hezky řekl „větrníků“), o stále nových limitech pro výfukové plyny automobilů, atd. Symbolem toho všeho je však dohoda z Kjóto o globálním oteplování, která je evidentně fatálním omylem, protože:

- si klade zbytečné cíle, neboť v debatách o klimatických změnách je příliš mnoho nejistot,
- řeší neřešitelné, protože ani exogenní vlivy, ani přírodní endogenní procesy „řešit“ nelze,
- podvazuje ekonomický růst, který je jedinou zárukou zvládnutí všech budoucích, i ekologických nástrah,
- i když bude dodržována, nebude mít významný efekt,
- vytlačuje z naší pozornosti další, daleko větší, aktuálnější a řešitelnější priority současného světa.

Proč bychom měli věnovat naše omezené zdroje tomu, co ve skutečnosti problémem není a ignorovat reálné problémy, kterým svět čelí, jako je hlad, nemoci, absence lidských práv, hrozba terorismu a nukleárních válek?

Fred Singer, University of Virginia

S. F. Singer v již citovaném článku **The Climate Change Debate: Comment** (Singer, 2006) má zásadní námitky proti úsilí „stabilizovat klima“, což je podle něho protismyslné, protože „klima se mění stále ...i když se od počátku času v průměru příliš nezměnilo“ (str. 1). Klima vykazovalo – jako celek – „pozoruhodnou stabilitu, i když docházelo k obrovským výkyvům objemu skleníkových plynů jako je oxid uhličitý v atmosféře (před 500 milióny lety jich bylo v atmosféře 10x více než dnes).“ Proto považuje za zcela chybné pokoušet se stabilizovat klima metodou „stabilizace koncentrace skleníkových plynů v atmosféře“. Přihlašuje se k názoru IPCC, že „aby byla stabilizována hladina oxidu uhličitého v atmosféře, musely by se emise celosvětově snížit o 60–80 %!“ (str. 4) Nic takového ale nenavrhuje ani Kjótský protokol, protože je evidentní, že je to nerealizovatelné. Jediné čeho může tento nesmírně nákladný a ambiciózní projekt docílit je „oddálení zvýšení hladiny skleníkových plynů zhruba o 6 let“. Efekt na klima jako takové bude zcela zanedbatelný – půjde maximálně o jednu až dvě desetiny stupně Celsia, což běžnými teploměry ani nelze změřit.

Podobně se na možný efekt dohody z Kjóta dívá např. i B. Lomborg. V rozhovoru pro již cito-

vaný **ICIS Chemical Business** (Lomborg, 2007) říká, že „kdyby byla dohoda z Kjóta plně implementována po celé následující století, mohli bychom odsunout globální oteplování o 5 let. Teplota, která by ve světě nastala bez Kjóta v roce 2100, by tedy nastala až v roce 2105“.

Neméně známý **P. J. Michaels** v článku **Live with climate change** (Michaels, 2007) říká skoro totéž: „Kdyby každá země světa dodržovala Kjótský protokol o globálním oteplení, za každých 50 let by bylo možné zabránit zvýšení teploty maximálně o 0,126 °F.“ Jeho závěr je proto ještě silnější: „Klimaticky Kjóto nedocílí vůbec nic.“

Mám strach, že nic z toho divák Goreova filmu neví a že se to z tohoto filmu ani nedozví. A právě o tom to všechno je. Není to o necitlivosti k přírodě. Souhlasím s Michaelsem, že máme více času, než nám říkají alarmističtí environmentalisté. Zdá se mi důvěryhodný i jeho závěr, že „globální oteplování vede k růstu teplot konstantním, nikoli zvyšujícím se tempem. Tempo růstu teploty je pozoruhodně konstantní – od roku 1975 – ve výši 0,324 °F za desetiletí.“ Hlavně souhlasím s jeho nejdůležitějším závěrem, který navazuje na první větu této mé závěrečné části: „Nejlepší politikou je dnes s touto mírnou změnou klimatu žít a podporovat ekonomický rozvoj, který nám vy-

tvorí budoucí, daleko efektivnější technologie.“
Jinak řečeno, ochrana přírody ano, environmentalismus ne.

* * *

Co tedy máme dělat?

- místo o životní prostředí usilujme o svobodu;
- nepředřazujme jakékoli změny klimatu zásadním otázkám svobody a demokracie (nedávajme pohyb průměrné teploty před závorku);
- místo organizování lidí shora umožněme každému žít podle svého;
- nepodléhejme módním tématům;
- nepřipusťme politizování vědy a nepodléhejme klamu vědeckého konsensu, který je stejně vždy docilován jen hlasitou menšinou a nikoli mlčící většinou;
- buďme k přírodě vnímaví a pozorní a vyžadujme to v osobním životě i od těch, kteří o životním prostředí nejhlasitěji mluví;
- buďme pokorní vůči spontánní evoluci lidské společnosti, věřme její implicitní racionalitě a nepokoušejme se ji brzdit a obracet jakýmkoli směrem;
- nestrašme se katastrofickými předpověďmi a nezneužívejme je k obhajobě a prosazování iracionálních zásahů do lidských životů.

Jedna z prvních knih, kterou jsem na počátku devadesátých let publikoval, se jmenovala „Nemám rád katastrofické scénáře“. V úvodu jsem na-

psal: „V naší poněkud nepřehledné době chci šířit optimismus, sebedůvěru, víru ve vlastní síly jednotlivce i v naši ‚kolektivní‘ schopnost nalézt východisko, nalézt pozitivní řešení.“ Přesně o to usiluje i tato knížka.

V okamžiku dopisování tohoto posledního odstavce vydala agentura AP zprávu, že belgický delegát na Mezivládním panelu Julian Vandeburie srovnával dnešní situaci ve světě s Mnichovskou dohodou v roce 1938 slovy: „Jsme ve stejném okamžiku.“ Tito lidé nechápou opravdu vůbec nic.

Seznam použité literatury:

- Balek J., Hydrological Cousequences of the Climatic Changes, *Journal of Hydrology and Hydromechanics*, No. 4, 2006
- Baliunas S., Reexamining Climate Change: Science, Economics and Policy, Conference Summary, AEI, Washington, D.C., December 2003
- Bate R., Morris J., Global Warming: Apocalypse or Hot Air?, AEI, Washington, D.C., May 1994
- Biehlová J., Ekologie a modernizace fašismu na německé extrémní pravici, *Votobia*, Olomouc 1999
- Bramwell A., *Ecology in the 20th Century*, New Haven 1989
- Brezina I., Ekologismus jako zelené náboženství, In *Trvale udržitelný rozvoj*, str. 37–57, CEP, Praha 2004

Tupy M., The Rise of Populist Parties in Central Europe, CATO Institute, Washington, D.C., November 2006

Usoskin I.G. et al., Reconstruction of solar activity for the last millenium using 10 Be data, Astronomy & Astrophysics manuscript, September 2003

Příloha č. 1

Odpovědi na otázky Sněmovny reprezentantů amerického Kongresu, Výboru pro energii a obchod, týkající se problematiky lidského působení na globální oteplování a klimatické změny

1. Pokud jde o to, zda a jak člověk přispívá ke klimatickým změnám a s vědomím povinností vůči našim občanům: co by podle Vašeho názoru měli zákonodárci brát v úvahu, když se zabývají klimatickými změnami?

Takzvané klimatické změny a zejména člověkem způsobené klimatické změny se staly jedním z nejnebezpečnějších argumentů směřujících k ovlivňování lidského chování a veřejné politiky na celém světě.

Mým cílem není dalšími argumenty přispět do vědecké klimatologické debaty o těchto jevech. Jsem však přesvědčen o tom, že vědecká debata na toto téma dosud nebyla dostatečně hluboká a seriózní, a že proto neposkytla zákonodárcům nesporný základ pro jejich rozhodování. To, co mě skutečně znepokojuje, je způsob, jakým jsou témata související s životním prostředím zneužívána různými politickými nátlakovými skupinami k útoku na principy, které jsou základem svobodné společnosti. Ukazuje se, že v diskusi o klimatických změnách nejsme svědky střetu různých názorů na životní prostředí, ale střetu názorů na lidskou svobodu.

Jako někdo, kdo prožil většinu svého života v komunismu, se cítím povinen říci, že největší hrozbou pro svobodu, demokracii, tržní ekonomiku a prosperitu na počátku 21. století není komunismus nebo jeho různé měkkí varianty. Komunismus byl nahrazen hrozbou ambiciózního environmentalismu. Tato ideologie hlásá, že jí jde o ochranu Země a přírody, a pod tímto sloganem – podobně jako kdysi marxisté – chce nahradit svobodný a spontánní vývoj lidstva určitým druhem centrálního (nyní globálního) plánování celého světa.

Environmentalisté považují své myšlenky a argumenty za nepopíratelnou pravdu a používají

sofistikované metody manipulování médií a PR kampaní k tomu, aby vyvinuli na zákonodárce tlak k dosažení svých cílů. Jejich argumentace je založená na šíření strachu a paniky tvrzením, že je budoucnost světa vážně ohrožena. V takové atmosféře nutí zákonodárce přijímat neliberální opatření, zavádět svévolná omezení, regulace, zákazy a restriktce každodenních lidských aktivit a podřizovat občany všemocnému byrokratickému rozhodování. Řečeno slovy Friedricha Hayeka, snaží se zamezit svobodnou, spontánní „lidskou činností“ a chtějí ji nahradit svým vlastním, velmi sporným „lidským projektem“.

Myšlenkové paradigma environmentalistů je naprosto statické. Opomíjejí skutečnost, že příroda a společnost jsou v procesu neustálých změn, že neexistuje a nikdy neexistoval ideální stav světa, pokud jde o přírodní podmínky, klima, rozšíření živočišných druhů na Zemi, atd. Popírají skutečnost, že se klima výrazně měnilo po celou dobu existence naší planety a že existují důkazy o podstatných klimatických fluktuacích i v historii, která je známá a zdokumentovaná. Jejich úvahy jsou založené na historicky krátkých a neúplných pozorováních a na datech, která nemohou ospravedlnit katastrofické závěry, které dělají. Opomíjejí komplexitu faktorů, které ur-

čují vývoj klimatu, a obviňují současné lidstvo a celou industriální civilizaci z toho, že jsou těmi rozhodujícími faktory, které mohou za klimatické změny a další environmentální rizika.

Environmentalisté se soustřeďují na to, že člověk přispívá ke klimatickým změnám a požadují okamžitá politická opatření založená na omezování ekonomického růstu, spotřeby a lidského chování, které považují za hazardní. Nevěří v budoucí ekonomický vývoj společnosti, neberou v úvahu technický pokrok, ze kterého se budou těšit budoucí generace a ignorují dávno prokázanou skutečnost, že čím vyšší je bohatství společnosti, tím vyšší je kvalita životního prostředí.

Zákonodárci jsou tak nuceni podléhat této mediálně řízené hysterii, která se zakládá na spekulativních a nezvratné důkazy postrádajících teoriích. Přijímají nesmírně nákladné programy, které vedou k plýtvání omezenými zdroji proto, aby zastavili pravděpodobně nezastavitelné změny klimatu, které nejsou způsobeny lidským chováním, ale přirozenými jevy (jakým je například proměnlivá sluneční aktivita).

Moje odpověď na Vaši první otázku, tj. co by měli zákonodárci brát v úvahu, když se zabývají klimatickými změnami, je, že by se zákonodárci měli za všech okolností držet principů, na kterých

je založena svobodná společnost. Neměli by právo volby a rozhodování přenášet od občanů na jakoukoliv nátlakovou skupinu, která tvrdí, že ví lépe než všichni ostatní, co je pro lidi dobré. Zákonodárci by měli chránit peníze daňových poplatníků a zabránit tomu, aby se jimi mrhalo na pochybné projekty, které nemohou přinést pozitivní výsledky.

2. Jak by vládní politika měla řešit výskyt a následky klimatických změn a do jaké míry by se měla soustředit na regulaci emisí skleníkových plynů?

Jakákoliv politika by měla realisticky zhodnotit potenciál, který naše civilizace má, v porovnání s působením přírodních sil, ovlivňujících klima. Je evidentním plýtváním zdrojů společnosti pokoušet se bojovat proti zvýšené sluneční aktivitě nebo pohybu oceánských proudů. Žádný zásah vlády nemůže zastavit to, aby se svět a příroda měnily. Proto nesouhlasím s takovými projekty jakým je Kjótský protokol a podobné iniciativy, které stanovují arbitrární cíle, vyžadující ohromné náklady, bez realistických vyhlídek na jejich úspěch.

Jestliže přijmeme globální oteplování jako reálně existující jev, domnívám se, že bychom se jím měli zabývat úplně jiným způsobem. Místo bezna-
dějných pokusů proti němu bojovat, bychom se měli připravit na jeho důsledky. Jestliže se atmosféra otepluje, nemá to jen výlučně negativní dopady. Zatímco některé pouště se mohou rozšiřovat a některé břehy oceánů mohou být zaplaveny vodou, ohromné části Země – dosud neobydlené kvůli drsnému, studenému klimatu – by se mohly stát úrodnými oblastmi, kde budou moci žít milióny lidí. Je také důležité si uvědomit, že žádná planetární změna nenastává přes noc.

Proto varuji před přijímáním opatření, založených na takzvaném principu preventivní opatrnosti, který environmentalisté používají jako ospravedlnění pro svá doporučení a jehož zřetelný přínos nejsou schopni prokázat. Zodpovědná politika by měla brát v úvahu alternativní náklady takovýchto návrhů, s vědomím toho, že nákladné a neúčinné environmentální politiky jsou přijímány na úkor jiných politik a že vedou k zanedbávání dalších důležitých potřeb miliónů lidí na celém světě. Každé politické opatření musí být založeno na analýze nákladů a výnosů.

Lidstvo už zažilo tragickou zkušenost s jedním velmi pyšným intelektuálním proudem, který tvr-

dil, že ví, jak řídit společnost lépe než spontánní tržní síly. Byl to komunismus a selhal, zanechal po sobě milióny obětí. Dnes se vynořil nový -ismus, který tvrdí, že je dokonce schopen řídit přírodu a skrze ní i člověka. Tato nadměrná lidská pýcha – stejně jako všechny předchozí pokusy – nemůže neselhat. Svět je komplexní a komplikovaný systém, který nelze organizovat podle environmentálního lidského projektu bez toho, aby se opakovala tragická zkušenost s plýtváním zdrojů, potlačováním svobody lidí a s ničením prosperity celé lidské společnosti.

Mým doporučením proto je věnovat pozornost tisícům maličkostí, které negativně ovlivňují kvalitu životního prostředí. A chránit a podporovat základní systémové faktory, bez nichž by hospodářství a společnost nemohly účinně fungovat – tj. zajistit lidskou svobodu a fundamentální ekonomické mechanismy, jakými jsou svobodný trh, fungující systém cen a jasně definovaná vlastnická práva. Ty motivují ekonomické subjekty k racionálnímu chování. Bez nich nemůže žádná vládní politika chránit občany, ale ani životní prostředí.

Zákonodárci by měli odolat volání environmentalistů po nových opatřeních, protože ve vědeckých debatách o klimatických změnách existuje příliš mnoho nejistot. Není možné řídit

přírodní faktory, které způsobují klimatické změny. Negativní dopad všech navrhovaných opatření vůči ekonomickému růstu je na úkor všech dalších možných rizik, včetně těch environmentálních.

3. Jaký budou mít různé scénáře politického řešení této otázky, se kterými jste se setkal, vliv na národní ekonomiky, na spotřebitele, na vytváření pracovních míst a budoucí inovace?

Jestliže zákonodárci přijmou maximalistické environmentální požadavky, vliv na národní ekonomiky bude ničivý. Stimulovalo by to snad jednu velmi malou sféru ekonomiky, ale její větší část by se dusila uměle vytvořenými limity, nařízeními a restrikcemi. Míra růstu by poklesla a zásadně by byla snížena konkurenceschopnost firem na mezinárodních trzích. Mělo by to negativní dopad na zaměstnanost a tvorbu pracovních míst. Pouze racionální politika, která umožní spontánní přizpůsobování, může odůvodnit státní intervence.

4. Jaký dopad a účinnost budou mít politiky založené na principu „omez a obchoduj“ (tzv. „cap-

-and-trade policie“) na zmírnění hrozeb spojených s klimatickými změnami a naši schopnost čelit těmto hrozbám v budoucnu?

„Cap-and-trade policie“ jsou technickým nástrojem k dosažení cílů, které mají omezit znečištění, a to prostředky, které jsou aspoň částečně kompatibilní s tržními mechanismy. Mohou pomoci, pokud je celá myšlenka boje s globálním oteplováním racionální. Nedomnívám se však, že je celá idea boje proti klimatickým změnám emisními limity rozumná, a proto technické detaily její eventuální realizace mají pro mě zcela druhotný význam.

5. Jaká je morální zodpovědnost vyspělých zemí vůči zemím rozvojového světa? Měly by se vyspělé země pustit do programů, které významně omezí emise, zatímco rozvojové země mohou pokračovat v navyšování emisí v nezměněné míře?

Morální povinností vyspělých zemí vůči rozvojovým zemím je vytvořit ve světě takové prostředí, které zajistí volnou směnu zboží, služeb a kapitálových toků, které umožní využívat komparativ-

ních výhod jednotlivých zemí a které bude stimulovat ekonomický rozvoj méně rozvinutých zemí. Umělé administrativní bariéry, limity a regulace zaváděné vyspělými zeměmi diskriminují rozvojový svět, omezují jejich ekonomický růst a prodlužují jejich chudobu a zaostalost. Environmentalistické návrhy jsou příkladem takových neliberálních opatření, která jsou pro rozvojové země škodlivá. Nebudou schopny vypořádat se s limity a standardy, které ve světě zavádějí iracionální environmentální politiky, nebudou schopny převzít nové technologické standardy vyžadované antioteplovacím „náboženstvím“, jejich výrobky budou mít obtížný přístup na vyspělé trhy a v důsledku toho se propast mezi nimi a vyspělým světem bude dále rozšiřovat.

Je iluzí věřit tomu, že by radikální politiky proti klimatickým změnám mohly být omezeny pouze na vyspělé země. Jestliže budou politiky environmentalistů přijímány vyspělými zeměmi, dříve či později jejich ambice kontrolovat a řídit celou planetu přeroste v požadavek na omezení emisí na celém světě. Rozvojové země budou nuceny přijmout jejich iracionální cíle a omezení, protože „Země je na prvním místě“ a jejich potřeby jsou druhotné. Environmentalistická argumentace dává municí protekcionistům všeho

možného, kteří chtějí eliminovat konkurenci přicházející z nově industrializovaných zemí. Proto morální povinností vyspělých zemí není zavádět programy tohoto typu.

(19. 3. 2007, překlad z angličtiny)

Příloha č. 2

Křečovitá reakce ekologických aktivistů

Že je aktivistický ekologismus (či ekologický aktivismus) více obecnou ideologií o člověku, o jeho svobodě, o vztahu jednotlivce a státu, o manipulaci lidí pod záminkou vznešené ideje než upřímnou snahou o „udržitelný rozvoj“, o ochranu základních prvků životního prostředí a o hledání racionálních mechanismů, jak dobré životní prostředí docílit, je každému vnímavému pozorovateli tohoto fenoménu posledních desetiletí snad už dostatečně jasné. Přesto dochází k věcem, nad kterými člověk vrtí hlavou a připomíná si, že se neodehrávají ani ve stalinském komunismu, ani v Orwellově utopickém „1984“.

V roce 2001 publikoval dánský autor **Bjørn Lomborg** knihu s názvem **The Skeptical Environmentalist** (kterou vydalo vážené nakladatelství

Cambridge University Press). Jedná se o knihu, která je přístupná velmi širokému okruhu čtenářů svou čtivostí a svou relativní snadností. Jedná se o knihu, která je rozsáhlou statistickou studií o stavu životního prostředí. Je to kniha, která pro čtenáře zabývajícího se touto problematikou nepřináší nic převratného, co by už dávno neznal odjinud. Je to kniha, která dospívá k závěru, že řešení problémů životního prostředí je možné jen v bohaté a vyspělé společnosti pomocí bohatství a technologií a že řešení není v žádných katastrofických scénářích, vyžadujících plošná řešení brzdící ekonomický růst a přirozený vývoj lidské společnosti. Čili kniha je to optimistická, což ji činí velmi odlišnou oproti tradičnímu pesimismu environmentalistů. Kniha je také plná informací o tom, jak environmentalisté zveličují různá nebezpečí, vybírají jednostranné statistiky a dezinformují veřejnost. Mně ale v této souvislosti vůbec nejde o recenzi této knihy.

Zajímavé je něco jiného. Takových textů je hodně, ale žádný nevyvolal takový protiútok a takovou nenávisť. Je to pravděpodobně i proto, že autorem je jeden ze sympatizantů s úsilím o ochranu životního prostředí, čili jeden zevnitř. To vyvolalo neuvěřitelnou reakci a neuvěřitelné pokusy knihu (resp. autora) umlčet. Nemohu ne-

uvést aspoň příklad. Dánský „Výbor vědecké nečestnosti“ (to je orwellovské slovo) knihu odsoudil za to, že „je proti standardům dobré vědecké praxe.“ Tento jednostranný názor panelu plného odpůrců Lomborga sice vyvolal reakci v otevřeném dopisu 300 dánských akademiků, kteří proti tomuto závěru protestovali, ale útoky podobného typu – zcela neobvyklé ve světě, kde denně vycházejí stovky kvalitních i velmi nekvalitních odborných knih – stále pokračují.

Známý ekologický aktivista Paul Ehrlich (autor dnes snad už v očích všech absurdní knihy „The Population Bomb“ z doby před 30 lety) dokonce napadl Cambridge University Press, že neprovádí standardní recenzní činnost, což se ukázalo být zcela nepravdivé, a bylo to jednoznačně vyvráceno.

To všechno ukazuje na to, že aktivističtí ekologové nechťejí, aby lidé Lomborgovu knihu četli, protože se bojí, že je v ní velmi přesvědčivě ukázáno, jak oni zacházejí s fakty, a protože se v ní argumentuje, že cestou k řešení ekologického problému jsou bohatství a technologie, což je pravým opakem jejich postojů. Jak je to možné? Proč stejné výbory na ochranu čestnosti vědců neatakují zjevné omyly excentrických ekologů? Proč neřekne Paul Ehrlich (a spousta dalších), že se

před 30 lety totálně mýlili, když neomalthusiánsky předvíдали celosvětové přelidnění již před rokem 2000? Proč Paul Ehrlich nepřizná, že prohrál svou slavnou veřejnou sázku s Julianem Simonem o tom, zda dramaticky roste či neroste vzácnost přírodních zdrojů (která je popsána v Lomborgově knize)?

Toto není z mé strany pokus o recenzi „Skeptického ekologa“. Je to zamyšlení nad tím, proč ekology (ekologisty, aktivistické ekology, environmentalisty, „zelené“) tato kniha tolik zabořila. Kniha by u nás měla vyjít a bylo by zajímavé vidět, co by o ní řekli nebo napsali pánové Patočka, Kužvart nebo konec konců i Moldán. Pozorně to budu sledovat.

(únor 2004)

Příloha č. 3

Náhrada Elektrárny Temelín větrnými elektrárnami?

Vybraná vstupní fakta:

Max. výkon ETE* netto (tj. bez vlastní spotřeby)	1 900 MW
Výkon jedné klasické větrné elektrárny	2 MW
Využití max. výkonu VE* v Německu 2006**	17 %
Plánované využití max. výkonu VE v ČR***	23 %

* ETE = elektrárna Temelín, VE = větrná elektrárna

** Tj. za celý rok 2006 veškeré VE v Německu vyrobily pouze 17 % z celkového instalovaného výkonu

*** Jedná se o očekávané využití u plánované výstavby VE v oblasti Dukovany

Vstupní předpoklady kalkulace:

1. Pro účely rámcového srovnání vybrána VE o maximálním výkonu 2 MW
2. Zvolen typ „KV Venti 2 MW“, který má následující parametry:

průměr rotoru:	90 metrů
výška stožáru:	105 metrů
hmotnost vlastní VE:	335 tun
hmotnost betonového základu:	1 472 tun
3. Pro účely výpočtu použita minimální mezera mezi dvěma VE s ohledem na technologické a bezpečnostní parametry provozu VE v délce: **50 metrů (tj. vzdálenost stožárů = 140 m)**
4. Zvolen předpoklad reálného využití maximálního instalovaného výkonu VE ve výši odvozené z průměrného ročního využití VE v Německu v roce 2006 a předpokladu využití plánované VE v oblasti Dukovany (viz výše): **20 %**
5. Minimální pozemek na výstavbu jedné VE: **2 hektary**

Výsledná orientační kalkulace:

Počet VE, jejichž maximální výkon = výkonu ETE: **950 ks**

Počet VE, jejichž reálný* výkon = výkonu ETE: **4 750 ks**

Počet tun materiálu na VE, které reálně* pokryjí výkon ETE: **8,6 mil. tun**

Potřebná plocha na VE, které reálně* pokryjí výkon ETE: **95 km²**

Délka řady VE, které reálně* pokryjí výkon ETE: **665 km**

* Předpokládané využití není rovnoměrné v roce s ohledem na nestabilitu větru, tj. nejde o reálný ekvivalent výkonu ETE, který je oproti VE velmi stabilní v čase

Možná interpretace této orientační kalkulace:

Při konzervativních předpokladech (ve prospěch VE) by výkon elektrárny Temelín nahradila výstavba 4750 větrných elektráren, na jejichž výstavbu by bylo použito 8,6 mil. tun materiálu a v případě, že by tyto elektrárny byly postaveny vedle sebe, vytvořily by řadu o délce **665 km** a výšce **150 metrů**, tj. cca vzdálenost v km z Temelína do Bruselu!!

Navíc toto srovnání nebere v úvahu fakt, že stabilita reálného výkonu větrných elektráren je velmi nízká, tudíž pro reálné zajištění elektřiny v daném regionu je vždy nutný záložní klasický zdroj.

Fred Singer, profesor
ty of Virginia:

„Chce to velkou
názoru způsoben
bálního oteplov

ekonomického růstu, zastánců kontroly života lidí věd-
ců sváděných výzkumnými granty, mezinárodních byro-
kratů a všech, kteří profitují z obav o vývoj klimatu. Pří-
roda ukáže, že se mýlili.“

Luboš Motl, fyzik, Harvardova univerzita:

„Rozbor ekologického hnutí vyžaduje přístup, který bere
v úvahu ekonomické, politické, historické, přírodověd-
né, psychologické a ideové aspekty věci. Václav Klaus tuto
složitou síť vztahů rozetnul zásadní otázkou, zda hlavní
hnačí silou myšlenek globálního oteplování je poctivá
věda, nebo tažení proti lidské svobodě.“

George Kukla, Kolumbijská univerzita, New York:

„Není snadné přesně rozlišovat skutečnost od domně-
nek. Tahle knížka vede k vážnému zamýšlení nad sou-
časnou hysterií okolo ‚global warming‘.“

Karel Steigerwald, spisovatel a novinář:

„Ekologie je a bude předmětem odborných i politických
sporů. Ty mají své vysmívané rebely, kteří jdou proti mí-
nění většiny a proti hodnostářům, kteří se naopak obklá-
dají úřady a názorem vrchnosti. Prezident Klaus je po-
chybovačným rebelem, Bursík, zaštitěný politickými
paragrafy z Bruselu i z domova, jen hodnostářem.“

ISBN 978-80-7363-152-9

9 788073 631529

Oběžná cena 198,00 Kč

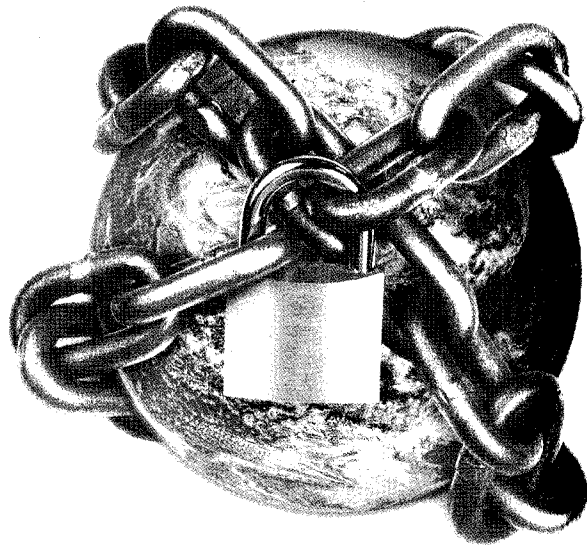
Středisko společných činností 033/7
270528-26/31 CS132100 97 31529
2170701435703 26/29 0075065 CZE
Modrá, nikoli zelená planeta
BD/Scénáře, eseje, úvahy

Václav Klaus Modrá, nikoli zelená planeta

K

Václav Klaus Modrá, nikoli zelená planeta

Co je ohroženo:
klima, nebo svoboda?

DOKOŘÁN

Nejdůležitějším úkolem lidstva je rozlišit realitu od fantazie a pravdu od propagandy. Globální oteplování se stalo symbolem tohoto problému. Byla nastolena jedna politicky korektní pravda a oponovat jí není snadné. Budoucí generace se asi budou trochu pobaveně divit, že na počátku 21. století vyspělý svět propadl panice kvůli globálnímu zvýšení průměrné teploty o několik desetín stupně a uvažoval o tom, zda se vrátit před průmyslovou éru.

Téma globálního oteplování se stává více a více zásadním ideovým a politickým střetem naší současnosti. Nositel tohoto tématu – environmen-
talisumus – se stal dominantní alternativou ideologií orientovaných důsledně a primárně na lidskou svobodu. Je světovým názorem, který chce radikálně a s jakýmkoli doprovodem „létáním

třísek“ (tedy za cenu omezování lidské svobody a za cenu lidských životů) měnit svět, názorem, který chce změnit člověka, jeho chování, uspořádání společnosti, hodnotový systém. Prostě všechno. Přístup environmentalistů k přírodě je obdobou marxistického přístupu k ekonomickým zákonitostem, protože i oni se snaží přirozený vývoj světa (a lidstva) nahradit rádobou optimálním, centrálním či – jak je dnes módní říkat – globálním plánováním světového vývoje. To možné není. Je třeba nechat probíhat – žádnými vérozvěsty absolutních pravd nespoutanou – spontaneitu lidského vývoje, protože jinak všechno dopadne daleko hůře. Každý pokus „poroučet větru a dešti“ se zatím vždy ukázal být velmi nákladným, dlouhodobě neúčinným a navíc likvidoval lidskou svobodu.

Pokus environmentalistů nenužze dopadnout jinak. Nejlepším prostředím pro člověka je prostředí svobody. Právě a jedině tím je třeba poměřovat všechny environmentalistické představy a všechny jejich kategorické požadavky. Dnešní debata o globálním oteplování je proto ve své podstatě debatou o svobodě.